

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА**

Гуцол Світлана Юріївна

УДК 316.6 : 130.2

ПСИХОЛОГІЯ МІФОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в лабораторії когнітивної психології
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ

Науковий консультант – дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор

Чепелева Наталія Василівна,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
заступник директора з науково-дослідної роботи

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник

Кочубейник Ольга Миколаївна,
Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України,
лабораторія психології спілкування, завідувач;

доктор психологічних наук, доцент

Заграй Лариса Дмитрівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника» МОН України,
кафедра соціальної психології, завідувач;

доктор психологічних наук, професор

Рибалка Валентин Васильович,
Інститут педагогічної освіти
та освіти дорослих НАПН України,
відділ професіології та
психолого-педагогічної діагностики,
головний науковий співробітник

Захист відбудеться 19 листопада 2015 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за
адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 2.

і 16 жовтня 2015 р.

ради

АЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

І. М. Біла

Актуальність теми дослідження. Динамізм трансформацій сучасних цивілізаційних процесів зумовив активізацію наукових дискусій з проблем розуміння природи соціальності, які, у свою чергу, дали поштовх до радикальної ревізії підстав інтерпретації цієї базової категорії соціально-гуманітарного знання. Увага дослідників зосередилася на осмисленні феномену нової соціальності і способів, за допомогою яких вона задається. Неминуче виникла потреба у вивченні культури як специфічної артикуляції соціальності і процесів її відтворення шляхом дискурсивних практик. У зв'язку з цим величезне значення набувають дослідження міфу, який, будучи «точкою зібрання», ядром створення дискурсу як такого, у контексті зазначеної проблеми може розглядатися як інструмент артикуляції соціальності.

Зростаючий інтерес до різних проявів міфологічного в суспільній свідомості нашого часу пов'язаний, насамперед, із тим, що, починаючи з другої половини ХХ століття, поряд із традиційними характеристиками міфотворення формуються нові специфічні умови, що сприяють утворенню і трансляції особливого типу міфів і міфоподібних феноменів, властивих свідомості інформаційного суспільства.

Першою такою умовою є глобальна масовізація – перехід до нового типу суспільства, що має стандартизовані потреби і способи їх задоволення і постійно адаптується до стрімких змін у всіх сферах соціального життя. Другою – домінуюче становище засобів масової комунікації (ЗМК) у формуванні образу навколишньої соціальної дійсності. Як третю можна виділити зростаюче значення візуального компоненту в сприйнятті світу сучасною людиною, активізацію образного мислення, що зумовлено можливостями мультимедійних технологій. Четвертою є тенденція стрімкої тотальної віртуалізації реальності, що стає специфічною формою конструювання соціальності.

Наростаюча хвиля реміфологізації піднімається на тлі «міфоруїнівних» тенденцій, стає значимим чинником культурної динаміки сучасного суспільства. На сьогоднішній день міфотворення активно проникає в усі сфери людської діяльності й поступово перетворюється у свого роду індустрію.

Хаотизація соціокультурного простору України в пострадянський період, несформованість позитивних соціальних інститутів, нерозвиненість національної інформаційної інфраструктури, відсутність повноцінного національного дискурсу, – і, як наслідок, загострення проблеми «вибудовування» національної ідентичності та наполегливі пошуки ціннісного синтезу на початку ХХІ століття (спроби переосмислення «витоків і джерел», духовних засад, відродження національної ідеї, розвитку самобутньої вітчизняної культури, розробки стратегій інтеграції України в європейське і світове співтовариство та ін.) вимагають поглибленого аналізу міфологічних феноменів як екзистенційно-сміслових, у тому числі національно-інтегруючих, ресурсів культури.

Врахування феноменів і проблематики міфотворення як контексту впливу в наш час набуває дедалі більшої ваги при вивченні таких соціально-психологічних явищ, як масова поведінка, процеси інтеграції соціальних груп, соціальні настрої й уявлення, процеси конструювання «картини світу» в масовій свідомості.

Вивчення феноменів міфу й міфотворення має розмаїту і тривалу історію. Найбільш

відомими дослідниками в цій галузі є С.С. Аверинцев, Р. Барт, М.М. Бахтін, Я.Е. Голосовкер, А.Я. Гуревич, В.В. Иванов, Е. Кассіер, Ф. Кессіді, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, О.Ф. Лосев, М.І. Стеблін-Каменський, Е.Б. Тайлор, В. Тернер, П.О. Флоренський, З. Фройд, О.М. Фрейденберг, Дж.Дж. Фрезер, М. Еліаде, К.Г. Юнг та ін. Сучасний стан дослідження зазначеної проблеми свідчить про існування численних методологічних та теоретичних підходів до вивчення міфу, аналіз яких найбільш повно представлено в роботах Є.М. Мелетинського, К. Хюбнера, В.М. Найдиша.

У класичній традиції міф розглядається як певний стан світопорядку, розвиток якого зупинився в певний момент часу в минулому (в ретроспективі міф досліджується як статичне утворення), а прояви специфічних аспектів міфологічного в сучасності інтерпретуються як відбитки минулого, що спостерігаються в сьогоденні (В. Вундт, М.А. Кун, М. Мюллер, Е.Б. Тайлор, Дж.Дж. Фрезер).

Актуальність міфологічного аспекту соціокультурної реальності зумовлює теоретичне вивчення принципів сучасного міфотворення в контексті нової раціональності, що визначає нові критерії науковості. У ХХ столітті методологія наукового пізнання зазнала низки «поворотів» (антропологічний, онтологічний, герменевтичний, лінгвістичний, іконічний, прагматичний), які істотно змінили її зміст, виявили чимало нових проблем, по-новому розставили акценти в дослідницьких стратегіях традиційної тематизації. На перший план перемістилася онтолого-гносеологічна проблематика, осмислення і розробка якої стали здійснюватися на принципово нових (некласичних, постнекласичних) засадах. У зв'язку з цим міф як об'єкт пізнання актуалізував себе в онтологічному вимірі процесуально та в множинності своїх іпостасей. Ідея артикуляції міфу як процесу вже отримала початкове поширення в сучасному міфознавчому дискурсі (Ж.–Ж. Вюнанбурже, Н.О. Лук'янова, Д.В. Реут, В.П. Руднев, А.Г. Чадаєва).

Вивчення сучасних міфів (неоміфів) – феноменів актуальної стадії міфотворення – має певну традицію, що сформувалася в рамках філософського, лінгвістичного, політологічного, соціологічного наукового знання (Ю.М. Антонян, Дж. Бірлайн, К.А. Богданов, Л.М. Воєводіна, Н.І. Воронова, М.І. Ібрагімов, Д.П. Козолупенко, О.Ф. Косарів, Є.М. Ліфшиц, Є.М. Мелетинський, М.І. Найдорф, Ю.С. Осаченко, Є.Я. Режабек, М.І. Стеблін-Каменський).

У вітчизняній та зарубіжній психологічній науці існують лише поодинокі приклади досліджень неоміфів та проблем сучасного міфотворення: історико-культурологічних аспектів міфу (В.А. Роменець), психологічної проблематизації міфологічної свідомості (Ю.М. Швалб), функцій міфу (Г.В. Куценко-Лада), онтології міфу, її проєкцій у сучасному світі (І.П. Маноха), антропології міфу (О.М. Лобок), екзистенційних ракурсів міфотворчості (О.А. Бреусенко-Кузнецов), психологічних механізмів міфологічного смислотворення (Д.О. Леонт'єв, О.М. Лобок, А.С. Шаров), політичної міфології (В. Одайник, О.Л. Вознесенська, О.М. Скар), психологічних проблем етнокультурної міфотворчості особистості (О.В. Яремчук), міфології реклами (В.В. Жовтянська), ініціаційних аспектів сучасної міфотворчості (Т.Б. Василюк, О.Л. Вознесенська, Ю.Д. Гундештайло, О.Т. Плетка, О.М. Скар), застосування міфогенних конструктів у сімейній терапії (Л. Босколо, Д. Прата,

М. Сельвіні Палаццолі, Б. Хеллінгер, Д. Чеккін), побудови індивідуальної міфології (О.Є. Сапогова).

Проте, проблеми подолання полярності позицій реміфологізації і деміфологізації, визначення психологічних механізмів і особливостей соціокультурних дискурсів міфотворення, розуміння специфіки смислових і формальних параметрів міфологічної інформації, що циркулює в сучасному соціокультурному просторі, дотепер перебувають на периферії наукових досліджень, що є перешкодою для розробки ефективних методів конструювання й аналізу сучасного дискурсу (національного, політичного, спортивного, рекламного тощо), а також соціально-психологічних практик і технологій особистісного розвитку в міфологічних координатах, що виступають фундаментальними дороговказами смислової орієнтації «мінливої особистості в мінливому світі» (О.Г. Асмолов).

Отже, необхідність дослідження міфотворення в сучасній культурі зумовлена наявністю розбіжностей між зростаючими потребами інформаційного суспільства в осмисленні міфологічного підтексту епохи та недостатнім вивченням проблеми сучасного міфу в соціальній психології. Останнє й зумовило вибір теми дослідження: **«Психологія міфотворення в сучасній культурі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках комплексних науково-дослідних тем лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості» (державний реєстраційний номер 0108U000310) та «Самопроекування особистості у дискурсивному просторі» (державний реєстраційний номер 0113U001215). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 6 від 05.06.2012 р.) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 25.09.2012 р.).

Об'єкт дослідження: міф як феномен соціокультурного простору особистості.

Предмет дослідження: міфотворення як комунікативно-семіотичний процес відтворення міфів і міфоподібних конструктів суб'єктами соціального буття.

Мета дослідження – визначити зміст, комунікативно-семіотичні механізми, психологічні особливості породження й функціонування міфів і міфоподібних конструктів (неоміфологічних наративів) у інституціональних та особистісно-орієнтованих дискурсах.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**.

1. На основі аналізу і систематизації існуючих підходів до визначення феномену міфу розробити концепцію його розуміння в сучасній культурі.
2. Виокремити й охарактеризувати основні форми міфологічного світогляду, що в історичній ретроспективі відповідають ключовим етапам процесу породження міфів; експлікувати поняття неоміфологічного наративу як актуальної стадії міфотворення.
3. Розкрити перспективи застосування комунікативно-семіотичного підходу до проблем дослідження міфу і визначити методологічні основи вивчення механізмів міфотворення, зокрема психологічних особливостей наративізації як механізму

формування та трансляції міфів у сучасній культурі.

4. На засадах структурно-семіотичного підходу розробити моделі міфологічного нарративу як механізму узгодження соціокультурних опозицій.

5. Визначити і проаналізувати психологічні механізми міфологічного транспонування в сучасній культурі.

6. Дослідити психологічні особливості міфотворення в інституціональних дискурсах.

7. Проаналізувати психологічні особливості міфотворення в особистісно-орієнтованих дискурсах.

8. Розробити теоретичні положення нарративного самопроекування особистості в міфологічних координатах, що виступають базисними векторами смислової орієнтації людини в світі.

Концепція дослідження. Поняття «міф», що належить до фундаментальних основ Особистості й Культури, у дослідженні інтерпретується як інструмент артикуляції соціальності, як найбільш прадавня і стійка форма відтворення соціокультурного досвіду та механізм регуляції людської поведінки, що є актуальними для будь-якого типу культури.

Практики міфотворення – перманентні багаторівневі комунікативно-семіотичні процеси формування, актуалізації, акумуляції, упорядкування, трансляції міфів і міфоподібних конструктів культурою та їхніх подальших інтерпретацій і реінтерпретацій особистістю – в історичній ретроспективі диференціюються за фазами, що характеризуються різним ступенем рефлексії свого змісту суб'єктами міфотворення: міфос, ранній міфологічний нарратив, пізній міфологічний нарратив (міфологія) і неоміфологія. Формування і трансляція міфу розглядаються як процес, інтерпретації кожного етапу якого умовно відповідає те чи інше поширене в культурі тлумачення терміна «міф»: міфологічне ім'я, міфологічний образ, міфологічний нарратив, – «чинне» в межах певної стадії міфотворення.

Провідним механізмом сучасного міфотворення є неоміфологічний нарратив, який формується в процесі складної ієрархічної взаємодії (в індивідуальній і колективній свідомості) архетипічних принципів з результатами багатомірної інтерпретації актуальної реальності, у результаті чого в його структурі можна умовно виокремити ембріональний рівень (інваріанти – архетипи) і рівень подальших за часом міфогенних нашарувань (трансформи – типи і кенотипи).

Процеси міфотворення циркулюють у соціокультурному просторі, що складається з дискурсів, занурення в які й визначає саму можливість породження і присвоєння міфів: актуалізуючи міфологічні складові свідомості сучасної людини, дискурси міфотворення – практики конструювання неоміфологічних нарративів – формують плідне середовище як для «міфологізації» свідомості соціальних суб'єктів («прищеплення» певних соціо-ідеологічних конструктів), так і для продукування особистісних текстів. Особистісно-орієнтовані дискурси міфотворення є умовою й простором реалізації дискурсивних практик самопроекування особистості.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Вивчення психологічних засад міфотворення в сучасній культурі ґрунтується на міждисциплінарних можливостях соціальної психології.

Як загально-світоглядна та загально-методологічна база дослідження застосовується

апарат феноменології і герменевтики – парадигм діалого-культурологічного і семіотично-семантичного спрямування, що орієнтуються на процес розуміння (інтерпретації) смислів культури. Загальнотеоретичними засадами дослідження є психологічний та філософський підходи до проблеми розуміння (М. Гайдеггер, Г.–Г. Гадамер, В.В. Знаков, А.Б. Коваленко, Г.С. Костюк, Д.О. Леонт'єв, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, П. Рікер, М.Л. Смульсон, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелєва).

Основним методологічним принципом дослідження є феноменологічне розуміння міфу (Е. Гуссерль, О.Ф. Лосєв, Ю.С. Осаченко, О.М. Пятигорський) як невід'ємної складової свідомості, що задає ціннісно-смысловий контекст сприйняття реальності. Теоретичними засадами комплексного вивчення міфологічних феноменів культури є: основні напрями дослідження міфології: філософсько-культурологічний (П.С. Гуревич, О.Ф. Лосєв, М.К. Мамардашвілі, Й. Гейзинга, К. Гюбнер), історико-культурологічний (С.С. Аверинцев, Дж. Кемпбелл, Ф. Кессіді, Є.М. Мелетинський), психоаналітичний (З. Фройд, Е. Фромм, К.Г. Юнг), символічний (Е. Кассіер, О.М. Фрейденберг), лінгвістичний (Е. Бенвеніст, Л. Ельмслєв, М. Мюллер, О.О. Потебня, М.С. Трубецької, Р.О. Якобсон), соціально-філософський (В.Д. Губін, В.Г. Ібрагімова, І.І. Кравченко, Д.В. Реут), семіологічний (Р. Барт, М.М. Бахтін, К. Леві-Стросс, Ю.М. Лотман); концепція соціальних уявлень (С. Московічі); підходи до теорії знаку (Ч. Морріс, Ч.С. Пірс, Ф. де Сосюр, У. Еко); філософські та загальнопсихологічні положення про сутність і структуру свідомості (О.Г. Асмолов, В.П. Зінченко, О.М. Леонт'єв, М.К. Мамардашвілі, В.І. Слободчиков, В.В. Столін, Ю.М. Швалб); концепції становлення, розвитку та трансформації міфологічної свідомості в історичній ретроспективі (С.С. Аверинцев, Р. Барт, М.М. Бахтін, Я.Е. Голосовкер, А.Я. Гуревич, В.В. Іванов, Е. Кассіер, Ф. Кессіді, К. Леві-Стросс, О.Ф. Лосєв, Є.М. Мелетинський, М.І. Стеблін-Каменський, Е.Б. Тейлор, В. Тернер, П.О. Флоренський, О.М. Фрейденберг, Дж. Дж. Фрезер, М. Еліаде); концепції сучасного міфотворення (Т.А. Апінян, В.А. Бачинін, Ж. Бодріяр, А.Б. Венгеров, М.С. Галіна, А.В. Гулига, П.С. Гуревич, А.Ф. Грабський, В.П. Дубицька, М.С. Євзлін, І.І. Кравченко, В.В. Малявін, В.М. Найдиш, Л.І. Насонова, Г.В. Осипов, В. Парето, В.М. Півоєв, Г.Г. Почепцов, Ж. Сорель, М.І. Стеблін-Каменський, Є. Топольський, Б.А. Успенський, В.П. Шестаков, А.В. Юрєвич).

Концептуальними основами дослідження неоміфологічного нарративу як провідного механізму міфотворення в сучасній культурі є положення нарративної психології (Р. Барт, Й. Брокмейєр, К. Герген, М. Готдінер, Ф. Джеймісон, Х. Уайт, Дж. Уард, Р. Харре, Дж. Шоттер), що звертаються до витоків комунікативно-діалогічного повороту в психології (М.М. Бахтін, Л.С. Виготський, Б.Ф. Поршнєв); теорії неоміфологізму (Ж. Дюмезіль, Р. Карпентер, Дж. Кемпбелл, Є.М. Мелетинський, Ш. Отран, Л. Раглан); структурно-семіотичні тлумачення міфологічного нарративу (Р. Барт, К. Бремон, А.–Ж. Греймас, А. Дандес, Є.М. Мелетинський, К. Леві-Стросс, В.Я. Пропп, Ц. Тодоров); концепції міфологічного смислотворення (Д.О. Леонт'єв, О.М. Лобок, А.С. Шаров); модель структурування віртуальної реальності (М.О. Носов); теорія аб'єкції (Ю. Крістева); концепція неоміфологічного

транспонування (Я.В. Погребна); теорії міфологеми (Н.Д. Арутюнова, О.М. Афанасьєв, В. Гумбольдт, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, В.М. Топоров); концепція семіотичних еволюційних рядів культури (Ю.С. Степанов); теорії фракталу (В.І. Аршинов, Н.М. Білозерова, О.Ю. Лоскутов, Б. Мандельброт, О.В. Ніколаєва, Дж. Ніколіс, М.Ю. Опенков, В.В. Тарасенко, Г. Гакен); модель формування і трансляції знакових структур міфу (Н.О. Лук'янова); концепція кенотипу (М.Н. Епштейн); класифікація дискурсів (В.І. Карасик); підходи до розумінню соціальних практик життєконструювання (В.І. Онопрієнко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева); теоретичні положення самопроекткування особистості (В.М. Розін, О.Є. Сапогова, М.Л. Смульсон, Г.Л. Тульчинський, Н.В. Чепелева, М.О. Щукіна); концепція літературно-орієнтованої поведінки (О.Н. Туришева).

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань застосовуються: загальнотеоретичні методи – міждисциплінарний аналіз і синтез філософської, психологічної, соціологічної, лінгвістичної, культурологічної літератури з проблем дослідження; моделювання як метод побудови й аналізу моделей міфотворення шляхом його вивчення за допомогою виділення базисних складових, що дозволяє сформулювати уявлення про комунікативно-семіотичні механізми породження і трансляції міфів у культурі, зокрема неоміфологічний наратив як провідний механізм сучасного міфотворення, як механізм узгодження соціокультурних опозицій; порівняння, систематизація, узагальнення, побудова аналогій при дослідженні психологічних особливостей міфотворення в інституціональних та особистісно-орієнтованих дискурсах; інтерпретація наявних теоретичних підходів і отриманих результатів для визначення концептуальних положень вивчення міфотворення як комунікативно-семіотичного процесу в сучасній культурі; аналітична індукція як логічний прийом для формування універсальних тверджень про сутнісні особливості сучасного міфотворення, механізми, що визначають міфологічне транспонування в суспільстві постмодерну; аналітичне порівняння як тип логічної операції при аналізі результатів прикладного дослідження (для виділення типових патернів неоміфів, характеристик подібності/відмінності між базисними ознаками архаїчного міфу і виокремленими параметрами неоміфологічних наративів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертантом *уперше*:
 – запропоновано цілісну психологічну концепцію міфотворення як перманентного багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття, що уможливило врахування різних поширених у науковому знанні артикуляцій даного культурного феномену, дозволяє нейтралізувати суперечності між позиціями реміфологізації і деміфологізації, традиційною і сучасною міфологією, інституціональними й особистісно-орієнтованими дискурсами міфотворення та надає можливість розробки нових напрямів у вивченні сучасного міфотворення, пов'язаних із «наративним», «іконічним», «фрактальним», «прагматичним» поворотами в культурі, зокрема, – розробки дискурсивних практик і технологій самопроекткування особистості в міфологічних координатах;
 – розроблено теоретико-методологічні положення аналізу неоміфологічного наративу як провідного механізму сучасного міфотворення;

– запропоновано розуміння неоміфологічного наративу як однієї з форм об'єктивації міфологічної свідомості: багатшарового утворення, що складається з семантичного ядра (архетипічних складових) і динамічної периферії; як повідомлення, що має певну специфіку на трьох класичних рівнях прочитання й інтерпретації (семантики, синтаксису і прагматики) та відкриває перспективи розробки нових психологічних методик дослідження міфів і міфоподібних конструктів у сучасній культурі;

– проаналізовано прикладні аспекти міфотворення в ключових міфотворчих контекстах сучасного соціокультурного простору, обґрунтовано потенціал особистісно-орієнтованих дискурсів міфотворення як середовища реалізації дискурсивних практик самопроекування особистості;

поглиблено та розширено:

– уявлення про міф як механізм узгодження соціокультурних опозицій;

– теоретичні положення, що визначають розуміння функцій міфу та психологічних особливостей його породження й трансляції в різних соціокультурних дискурсах;

– уявлення про психологічні механізми міфологічного транспонування в культурі постмодерну;

– тезаурусні межі предметної галузі соціальної психології, її актуальні міжпредметні зв'язки;

подальшого розвитку набуло:

– уточнення термінологічного апарату психологічної герменевтики (диференційовано зміст понять «міф», «неоміфологічний наратив», «міфотворення», «неоміфологізм», «міфологема»);

– висвітлення методологічних засад комунікативно-семіотичних механізмів породження і трансляції міфу в сучасній культурі;

– застосування підходу психологічної герменевтики до проблем дослідження міфотворення в соціальній психології.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їхнього застосування для розв'язання як науково-пізнавальних, так і соціально-практичних завдань у різних галузях і сферах соціальної практики: освіті, політиці, управлінні, бізнесі, спорті, мистецтві тощо.

Результати теоретично-прикладного дослідження міфотворення як комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів і міфоподібних конструктів суб'єктами соціального буття можуть бути використані для побудови соціально-психологічних прогнозів, розробки ефективних психологічних методів конструювання й аналізу сучасного дискурсу (національного, політичного, рекламного, освітнього, психотерапевтичного, літературного та ін.) в умовах інформаційного пресингу й масової міфологізації; розвитку психотерапевтичної практики, зокрема дискурсивних практик і технологій самопроекування особистості в міфологічних координатах. Звернення до міфу як смислового ресурсу самопроекування особистості сформувало теоретико-методологічну готовність дати релевантну відповідь на соціальне замовлення, що спрямоване сьогодні на психо- і соціотерапевтичні практики: сприяти повсякденному оволодінню життям людиною в мінливому світі.

Комунікативно-семіотичні моделі відтворення міфу в культурі можуть знайти своє

ефективне застосування в смисловому наповненні функціонування освітнього дискурсу, мистецтва, засобів масової комунікації. Матеріали дослідження можуть бути використані для вирішення методологічних питань, пов'язаних із реконструкцією світогляду в архаїчних культурах, що особливо актуально для археології й етнографії.

Деякі положення дисертації можна також використати для науково-методичних розробок при створенні навчальних курсів з соціальної психології, психологічної герменевтики, наративної психології, психологічної антропології, психології спорту, психології реклами, психології сім'ї, педагогічної психології, політичної психології, психології культури, історії психології, історії культури, літератури і мистецтва, що сприятиме підвищенню якості професійної підготовки як психологів, так і інших фахівців гуманітарного профілю.

Результати дослідження впроваджено в практику організації освітнього середовища і викладання в таких вищих навчальних заходах: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (довідка № 07–10/983 від 06.05.2015 р.); Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (довідка № 980 від 08.05.2015 р.); Запорізький національний університет (довідка № 01-15/86 від 13.05.2015 р.); Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (довідка № 329 від 18.05.2015 р.); Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (довідка № 05/12 від 23.04.2015 р.); Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (довідка № 3701/078 від 29.04.2015 р.); Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (довідка № 1189 від 15.05.2015 р.); Київський національний лінгвістичний університет (довідка № 835/15-04 від 12.05.2015 р.); Хмельницький національний університет (довідка № 128/27 від 26.05.2015 р.); Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (довідка № 368/21 від 03.03.2015 р.); Рівненський державний гуманітарний університет (довідка № 732/02 від 15.04.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження було оприлюднено та обговорено на ряді наукових та науково-практичних заходів, серед яких *міжнародні українські конференції, форуми та конгреси*: III, IV Міжнародні науково-практичні конференції «Сучасні проблеми управління» (Київ, 2005, 2007 рр.); IX Міжнародна науково-практична конференція «Творчість та освіта в інтелектуальних пошуках та практиках сучасності» (Київ, 2007 р.); VIII Міжнародна науково-методична конференція «Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу» (Київ, 2007 р.); V, VI Міжнародні науково-методичні конференції «Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи» (Київ, 2007, 2009 рр.); V, VI, VII Міжнародні науково-практичні конференції «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика» (Київ, 2008, 2010, 2012 рр.); IX Міжнародна наукова конференція «Традиція і культура. Феномен діалогу: традиція і сучасність» (Київ, 2010 р.); VII Міжнародна науково-методична конференція «Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: соціально-відповідальний вимір» (Київ, 2011 р.); XV, XVIII, XIX, XX, XXI, XXIII Міжнародні конференції «Мова і культура»

(Київ, 2005, 2008, 2009, 2010, 2011, 2014 pp.); XI, XII Міжнародні науково-практичні конференції «Творчість як основний ресурс відродження України» (Київ, 2011, 2012 pp.); XI, XIII Міжнародні науково-практичні конференції «Психологічні проблеми творчості» (Київ, 2011, 2013 pp.); VI Міжнародна науково-практична конференція з літературного краєзнавства «Осень в Балаклаве» (Севастополь, 2014 p.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток соціальної відповідальності студентів у просторі вищої технічної освіти» (Київ, 2013 p.); II, III Міжнародні науково-практичні конференції «Язык и личность в поликультурном пространстве» (Севастополь, 2012, 2013 pp.); VI, VII, VIII Міжнародні науково-практичні конференції «Севастопольские Кирилло-мефодиевские чтения» (Севастополь, 2012, 2013, 2014 pp.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Творчість як спосіб буття свободи» (Київ, 2013 p.); III Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми» (Київ, 2014 p.); VI, VIII, X, XI, XII, XIII Міжнародні форуми «Етичні та духовні аспекти розвитку людини та суспільства» (Київ, 2006, 2008, 2010, 2011, 2012, 2013 pp.); III Всеукраїнський психологічний конгрес із міжнародною участю (Київ, 2014 г.); *міжнародні зарубіжні конференції*: I, II Міжнародні заочні науково-методичні конференції «Отклоняющееся поведение человека в современном мире: проблемы и решения» (Росія, Володимир, 2010, 2011 pp.); IX, X, XI, XII Міжнародні наукові конференції «Потенциал личности: комплексная проблема» (Росія, Тамбов, 2010, 2011, 2012, 2013 pp.); Всеросійська науково-практична конференція з міжнародною участю «Личность и ее жизненный мир» (Росія, Омськ, 2013 p.); Міжнародна заочна науково-практична конференція «Актуальные проблемы социальной психологии» (Росія, Санкт-Петербург, 2012 p.); III, IV, V Міжнародні науково-практичні конференції «Психологическое сопровождение образования: теория и практика» (Росія, Йошкар-Ола, 2012, 2013, 2014 pp.); II Міжнародна науково-практична конференція «Личность в изменяющихся социальных условиях» (Росія, Красноярськ, 2013 p.); X Міжнародна науково-практична конференція (заочна) «Vědecký pokrok na přelomu tisyachalety» (Чехія, Прага, 2014 p.); X Міжнародна науково-практична конференція (заочна) «Ключови въпроси в съвременната наука» (Болгарія, Софія, 2014 p.); X Міжнародна науково-практична конференція (заочна) «Naukowa myśl informacyjnej rowieki» (Польща, Перемишль, 2014 p.); XI Міжнародна науково-практична конференція (заочна) «Moderní vymoženosti vědy» (Чехія, Прага, 2015 p.).

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням його основних положень, використанням у роботі методів, адекватних меті і завданням дослідження, наскрізним характером зв'язку між етапами дослідження, апробацією результатів.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук на тему «**Трансформація особистісного міфу як засіб розвитку особистості**» (19.00.01 – загальна психологія, історія психології) було захищено в 2004 році в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Положення та висновки кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовуються.

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційного дослідження відображено в

91 публікації. Серед них: 1 одноосібна монографія, 6 розділів у колективних монографіях, 1 розділ у навчальному посібнику, 30 статей у наукових фахових виданнях із психології, затверджених МОН України, 5 статей у закордонних періодичних виданнях, 4 статті в українських наукометричних періодичних виданнях, 44 статті і тези апробаційного характеру в збірниках матеріалів конференцій та в інших виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох частин, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків. Основний текст викладено на 479 сторінках. Робота містить 14 рисунків, які займають 7 сторінок. Загальний обсяг дисертації становить 541 сторінку. Список використаних джерел включає 589 позицій, із них – 64 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми й обраного напрямку дослідження, визначено об'єкт, предмет і основну мету, сформульовано завдання наукового пошуку, висвітлено наукову новизну, практичну значущість роботи, вказано форми апробації результатів, описано структуру дисертаційної роботи.

У **першій частині** дисертаційного дослідження – *«Психолого-герменевтичні засади дослідження міфотворення в сучасній культурі»* – розглянуто методологічні та теоретичні основи дослідження міфотворення як комунікативно-семіотичного процесу, що уможливили кристалізацію змісту понять «міф» і «міфотворення», розробку концепції їхнього розуміння в сучасній культурі.

У **першому розділі** – *«Міфотворення як предмет психолого-герменевтичного аналізу»* – визначено психолого-герменевтичні основи вивчення міфотворення як комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів, зокрема процесу наративізації як механізму формування і трансляції міфів і міфоподібних конструктів суб'єктами соціального буття, які стали підґрунтям розробки концепції розуміння міфу і міфотворення в сучасній культурі. Виділено і проаналізовано основні форми міфологічного світогляду, які в історичній ретроспективі співвідносяться з ключовими етапами процесу породження міфів. Експліковано поняття неоміфологічного наративу як актуальної стадії міфотворення.

Зазначається, що суттєві трансформації сучасного суспільства зумовили необхідність осмислення феномену нової соціальності, однією з установок якої є реінтерпретація культурних моделей, серед яких міф як фундаментальний культурний концепт вимагає свого перегляду в контексті постнекласичної методології. Підкреслюється, що міф, який споконвіку виконував психологічну функцію захисту (у значенні «захищеності») (Г.Б. Бедненко, Д.П. Козолупенко, Г.В. Куценко-Лада, О.М. Лобок, Ю.М. Швалб), робив життя «зрозумілішим», а, отже, стійкішим і передбачуванішим, у сучасних комунікаціях стає «вразливим» через домінування в його «природі» привнесеної штучності, що, у свою чергу, ставить нові вимоги до осмислення механізмів міфотворення в культурі сьогодення.

Звернення до герменевтичної парадигми (М. Гайдеггер, Г.–Г. Гадамер, К. Герген, В. Дільтей, П. Рікер, М.Л. Смульсон, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева), яка дозволяє розглядати відтворення соціокультурного досвіду через взаємодію з текстами

культури, уможливило інтерпретацію міфологічних механізмів конструювання і трансляції соціокультурного й особистісного досвіду на основі семіотизації та комунікації. Завдяки семіотичному механізму людина означає реальність (Ю.М. Лотман, Б.А. Успенський), «накидаючи» на неї певні когнітивні структури: організує і концептуалізує її шляхом накладення готових інтерпретаційних моделей, схем, що сформувалися в межах окремих культур, або шляхом створення власних схем за допомогою перетворення, трансформації реальності. Семіотизація пронизує весь життєвий досвід людини, у повсякденному житті їй необхідна постійна семіотична регуляція своєї поведінки. На думку авторів, у процесі міфотворення дія семіотичного механізму зумовлює семантичний «устрій» міфологічних конструктів. Підкреслюється, що комунікативний механізм завжди спрямований на Іншого, у тому числі на внутрішнього Іншого; і якщо механізм семіотизації кодує інформацію про соціокультурну реальність, то комунікативний механізм пов'язує структури мовної семантики з реальними умовами комунікативного акту (Н.В. Чепелева). Показано, що через те, що комунікативність припускає наявність символічного, смислового виміру, міфологічні конструкти можна інтерпретувати як стійкі ціннісно-сміслові моделі, що артикулюють і конфігурують певні форми соціальної взаємодії. На підставі аналізу праць Ю.М. Лотмана, Н.О. Лук'янової, У.Еко, Р.Якобсона обґрунтовується актуальність уведення в практику комунікативного моделювання соціальної реальності семіотичних дослідницьких стратегій.

Як перспективний методологічний інструментарій, що дозволяє моделювати взаємодію семіотичних і комунікативних процесів у сучасній культурі, у дослідженні розглядається нарратив, якому властиві соціальна інструментальність та прагматичний потенціал. Охарактеризовано механізм нарративізації, що конструює соціокультурний і особистісний досвід, перетворюючи означувальну реальність у нарративні структури, які набувають форм інтерпретаційних схем і моделей (Н.В. Чепелева). У результаті інтеграційного взаємопроникнення семіотичного і комунікативного механізмів означувальна реальність конструюється в нарративній формі, що дозволяє розповісти Іншому про своє розуміння цієї реальності.

У базисі авторської концепції міфотворення лежить його розуміння як багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття – процесу формування, актуалізації, акумуляції, упорядкування, трансляції міфів і міфоподібних конструктів культурою та їхніх подальших інтерпретацій і реінтерпретацій особистістю, який перманентно функціонує в соціокультурному просторі/часі й сприяє конструюванню як навколишньої реальності, так і внутрішнього світу людини.

У позначених парадигмальних координатах міф трактується як найбільш прадавня і стійка форма відтворення соціокультурного досвіду та як механізм регуляції людської поведінки, що є актуальними для будь-якого типу культури. В основі міфологічної форми організації індивідуального і групового досвіду лежить безпосередній, «чуттєво-рефлексивний» (В.В. Балановський), споглядальний продуктивний (Ю.М. Швалб) спосіб світоосягнення. Специфіка міфу як механізму регуляції поведінки людини, насамперед, полягає в нерозривності парадигмальності (зразковості) поведінки й обґрунтування смислу цієї поведінки (дій, вчинків), який

завжди виходить за рамки індивідуального і навіть соціального досвіду (вища осмисленість).

Визначається, що всі функції міфу мають, насамперед, соціальний характер через те, що задають або коригують більшість форм індивідуальної активності особистості з уваги на її пов'язання з соціальною реальністю; кожне міфологічне явище має підстави в соціумі, і кожне соціальне явище має міфологічну «проекцію». Обґрунтовується, що основною культуротворчою функцією міфу є смислотворча (Д.О. Леонтьєв, О.М. Лобок, А.С. Шаров), яка, на думку авторів, реалізується через світоглядний, когнітивний, комунікативний, регулятивний, афективний і розвиваючий функціональні комплекси.

Показано, що в процесі свого становлення і розвитку міф зазнає низки трансформацій, зумовлених тим, що в момент «вгасання» міфологічного переживання в культурному просторі семантичні полюси «Свого» й «Іншого» відчужуються і фіксуються в певних знакових формах, поступово перетворюючись у «семіотично марковану» структурну конфігурацію з яскраво вираженим семантичним ядром і динамічною периферією. Встановлено, що еволюціонування міфологічних феноменів відбувається за рахунок трансформацій їхніх рухливих периферичних складових, що детермінує очевидну неоднорідність міфологічного матеріалу, і мутацій, зумовлених «опрощенням» («вимиванням» цілісності, «захопленням Цілого однією з його частин»), «відпадинням» ритуалу від міфу, «перетворенням» у набір правил (стереотипів), які мають імперативну форму, що визначає принципову невідрефлексованість сучасних міфів.

Зазначається, що розуміння міфотворення як безперервного процесу породження і трансляції міфів уможливує в психологічній площині розв'язання актуального в межах сучасних соціальних, культурологічних і філософських досліджень завдання нейтралізувати суперечності між позиціями реміфологізації і деміфологізації, які, у свою чергу, виступають вихідними принципами, апріорними методологічними установками сучасного міфознавчого дискурсу, що не тільки задають стиль і форму осмислення міфу і процесу міфотворення, але багато в чому визначають і самі результати наукових досліджень у даній предметній галузі.

Запропонована інтерпретація міфотворення дозволяє також послабити опозицію між прадавньою і сучасною міфологією, що відкриває можливість відійти від універсалізації міфологічних феноменів (тотального зведення до архетипічних форм) та трактувати сучасні міфи як багаторівневі утворення, що складаються як з архетипічних складових (К.Г. Юнг), так і з пізніших «нашарувань» (А.Ф. Грабський, Є. Топольський).

Аналіз концепцій становлення і розвитку міфологічної свідомості в історичній ретроспективі (С.С. Аверинцев, Р. Барт, М.М. Бахтін, Я.Е. Голосовкер, А.Я. Гуревич, В.В. Иванов, Е. Кассіерер, Ф. Кессіді, К. Леві-Стросс, О.Ф. Лосєв, Є.М. Мелетинський, А.О. Мішучков, М.І. Стеблін-Каменський, Е.Б. Тейлор, В. Тернер, П.О. Флоренський, О.М. Фрейденберг, Дж. Дж. Фрезер, М. Еліаде) дозволив виокремити чотири етапи формування і трансформації міфу, що характеризуються різним ступенем усвідомлення і раціоналізації його змісту безпосередньо суб'єктом міфотворення: міфос, ранній міфологічний нарратив, пізній міфологічний нарратив

(міфологія) і неоміфологія.

Обґрунтовано, що механізм наративізації виступає провідним механізмом міфотворення в сучасній культурі, що визначає процес відтворення міфів суб'єктами соціального буття. Актуальна стадія міфотворення в дослідженні проблематизується як наративна, як стадія відтворення квазіміфологічних, неоміфологічних наративів, концептуальні основи дослідження яких складають положення наративної психології (Р. Барт, Й. Брокмейєр, К. Герген, М. Готдинер, Ф. Джеймисон, Х. Уайт, Дж. Уард, Р. Харре, Дж. Шоттер), що звертаються до витоків комунікативно-діалогічного повороту в психології (М.М. Бахтін, Л.С. Виготський, Б.Ф. Поршнев).

У межах комунікативно-семіотичного підходу неоміфологічний наратив у дослідженні інтерпретується як одна зі знакових форм об'єктивації міфологічної свідомості, повідомлення, що має певну специфіку на трьох класичних рівнях прочитання й інтерпретації (семантики, синтаксису і прагматики).

Рівень макроструктурної семантики представлено фундаментальною опозицією «гіпо-»/«гіпер-» реальностей (використовуване авторами поняття «гіперреальність» семантично не дублює термін Ж. Бодрієра), яка реалізується через серію часткових протиставлень: «брак – надлишек» та «активність – пасивність» адресата («відчужений суб'єкт» і «об'єкт, що поглинув суб'єкта», або суб'єкт, який відокремив себе від об'єкта (результат аб'єкції за Ю. Крістєвою), а також суб'єкт, що ототожнюється з об'єктом). Гіпореальність інтерпретується як певний адресант (природа, людина, соціум), який продукує активне ставлення адресата, виражене через заперечення даного виду реальності (за допомогою втечі, захисної ізоляції, пошуку шляхів зміни ситуації). У свою чергу, гіперреальність трактується як адресант, що провокує «споживче» ставлення адресата до повідомлення, намагається «утримувати» такий вид реальності, який викликає в нього позитивні переживання (заспокоєння, розраду, задоволення, втіху тощо).

Рівень макроструктурного синтаксису – рівень наратологічний, що з'єднує шари багаторівневої реальності за допомогою синхронно-діахронних зв'язків. Тут неоміфологічний наратив розгортається як оповідання, сюжетну лінію якого спрямовано на досягнення цільового об'єкта (шуканого блага); напруга «гіпо-»/«гіпер-» набуває семіотичних перетворень (здобуває нові коди і «згладжується»), реалізуючись через самоідентифікацію героя, яка має свої інваріанти розвитку щодо синтагми сюжету: при актуалізації «Я-концепції» адресат частково ідентифікується з героєм наративу.

Рівень макроструктурної прагматики надбудовує систему додаткових фреймів – метаструктур для зовнішніх комунікативних процесів між адресантом і адресатом повідомлення.

Представлена комунікативно-семіотична модель відтворення (формування і трансляції) міфу дає можливість розглядати його як багатофазовий процес міфотворення, інтерпретації кожного етапу якого умовно відповідає те чи інше поширене в культурі тлумачення терміна «міф»: міфологічне ім'я (Л. Леві-Брюль, О.Ф. Лосєв, Ю.М. Лотман, О.М. Фрейденберг), міфологічний образ (Л. Вітгенштайн, Я.Е. Голосовкер, В.В. Іванов, О.Ф. Косарів, В.М. Топоров, О.М. Фрейденберг), міфологічний наратив (К. Бремон, А.–Ж. Греймас, А. Дандес, Є.М. Мелетинський,

К. Леві-Стросс, В.Я. Пропп, Ц. Тодоров), – «чинне» в межах певної стадії міфотворення. Виокремлено комунікативно-семіотичні механізми міфотворення, показано, що в своєму базисі вони відповідають функціонуванню міфологічного образу, який надалі продовжує своє існування або в синхронічному, або в діахронічному аспектах (рис. 1).

Рис. 1. Комунікативно-семіотичні механізми міфотворення

Визначено, що в процесі трансляції міфологічного образу відбувається розділення функцій ритуалу як мови-об'єкта. При трансляції міфу в синхронічному аспекті ритуал кодує, визначає сукупність міфологічного означувального (зміст і форму) і означуваного (концепт). У цьому випадку виникає необхідність «пояснення» самого ритуалу, що відповідає стадії наративізації міфу. У діахронії ритуал кодує тільки міфологічне означувальне, а означуване поступово губиться в процесі відтворення. Отже, у межах запропонованої методології міф як об'єкт пізнання актуалізує себе процесуально й у множинності своїх іпостасей.

Таким чином, міфотворення розглядається в дослідженні як системотворчий і антропологічно детермінований процес, у якому різні рівні й фази з більшою або меншою очевидністю є взаємозалежними, та який інтерпретується як динамічна система відтворення і відновлення як міфологічних культурних рис у цілому, так і міфологічних компонентів окремих конкретно-історичних спільнот зокрема.

У другому розділі – *«Міфологічний наратив як механізм узгодження соціокультурних опозицій»* – на засадах структурно-семіотичного підходу розроблено теоретичні положення розуміння міфологічного наративу як механізму узгодження соціокультурних опозицій, моделі міфологічного наративу як механізму медіації «гіпо-»/«гіпер-» реальностей у вигляді «семіотичного квадрата» і «міфологічного конверта», представлено інтерпретацію міфологеми як одиниці міфологічного дискурсу.

Показано, що вагомий внесок у вивчення міфу і міфотворення зробили представники структурно-семіотичного підходу. На сьогоднішній день структурна методологія, яка «виросла» зі структурної лінгвістики, поширилася на предметні галузі інших наук, отримавши філософське і психологічне осмислення. Аналіз теоретичних основ досліджень міфологічних наративів, що спирається на концепції Р. Барта, К. Бремона, А.–Ж. Греймаса, А. Дандеса, Є.М. Мелетинського, К. Леві-Стросса, В.Я. Проппа, Ц. Тодорова та ін., продемонстрував актуальність постановки проблеми про виділення універсальної наративності.

У форматі дисертаційного дослідження ця проблема трансформувалася в завдання продуктивного застосування моделі А.–Ж. Греймаса до корпусу міфологічних наративів, усередині якої результати формалізації проппівських функцій набувають форму наративної граматики, що описує як поверхневий, так і глибинний рівні міфологічного тексту. Застосування універсальної моделі «семіотичного квадрата» до наративних структур уможливило проведення психолого-морфологічного аналізу на єдиних засадах не тільки міфологічних і казкових наративів, але і різноманітних міфоподібних констрктів.

Запропоновано концепцію міфу як інструменту розв'язання базових суперечностей (культурних, соціальних, психологічних) за допомогою медіації – прогресивного посередництва, що полягає в трансформації доміантних протилежностей у більш вузькі й, відповідно, менш різкі опозиції. Показано, що медіація, на відміну від інверсії, є процесом формування раніше невідомих альтернатив, які не існували в даній культурі, розширення їхнього спектра; процесом нарощування рефлексії суб'єкта через формування послідовної системи більш близьких і конкретних полюсів, поки, нарешті, не буде знайдено символічний медіатор, семантичні ресурси якого дозволять поєднати протилежності, що, у свою чергу, і відповідає меті міфу – «зняти» вихідну суперечність. Зазначається, що саме за таким принципом, внаслідок нескінченних трансформацій, формуються нові міфологічні системи і підсистеми, що створюють між міфами складні ієрархічні взаємозв'язки: при переході від міфу до міфу зберігається їхня «загальна» структура, але змінюються «повідомлення» і «код» (К. Леві-Стросс).

Показано, що герой міфу виступає агентом медіації різнорідних аспектів соціокультурної реальності, а цільовий об'єкт міфу радше розв'язує суперечку, діалектичне протиборство цих сторін шляхом підтвердження успішності стратегій і всього циклу поведінки героя («нагорода для героя»). Проілюстровано, що герой міфу «знімає» опозицію по осі різних несумісних реальностей (світ Смерті/Життя, світ Зла/Добра тощо) – «осі випробувань» (Р. Барт, А.–Ж. Греймас), а цільовий об'єкт («нагорода за медіаторні дії») «знімає» опозицію по осі інтенціональності – «осі бажань». Залежно від ступеня близькості до шуканого об'єкта герой одержує різний імідж-статус, наприклад, образ ізгоя перетвориться в образ переможця-тріумфатора. Вісь інтенцій розглядається ще й як вісь самопрезентації героя міфу. Узгодження різнорідних опозицій здійснюється на основі міфологічного наративу: герой своєю історією поєднує несумісні рівні індивідуальної й надіндивідуальної парадигм, виражених через осі індивідуальних і глобальних опозиційних сем.

Виходячи з концепції А.–Ж. Греймаса, виокремлено та проаналізовано два класи міфологічних наративів: оповідання про існуючий порядок як про прийнятий і як про відкинутий. Процес структурного узгодження або ребаланса – відновлення втраченої рівноваги, у міфологічних наративах представлено у такому вигляді:

- дія негативних сил глобального порядку (втрата, позбавлення);
- індивідуальні наслідки дії негативних сил (вигнання, відчуження, остракізм по відношенню до героя, що переходять у низку випробувань);
- зустріч із позитивними силами глобального порядку (набуття важливих внутрішніх та зовнішніх ресурсів, особливих сил, чарівних предметів, помічників);
- реінтеграція і повернення героя з перемогою: індивідуальні наслідки допомоги з боку позитивних глобальних сил.

Запропонована концепція міфу як механізму узгодження соціокультурних опозицій відкрила можливість розробити модель міфологічного наративу як механізму медіації «гіпо-» і «гіпер-» реальностей у вигляді «семіотичного квадрата» (А.–Ж. Греймас), згідно з якою бінарні опозиції семіотизуються всередині самої структури наративу, будучи актантами Суб'єкта й Об'єкта (рис. 2).

Рис. 2. Модель міфологічного нарративу у вигляді «семіотичного квадрата»

Домінантна опозиція «гіпо-» і «гіпер-» реальностей у культурі реалізується через серію більш часткових суперечностей: опозиції внутрішнього – зовнішнього, центру – периферії, гармонії – дисгармонії, дезінтеграція – реінтеграція, діахронної структури світу (фрагменти якого пов'язано ланцюжками фаз, станів) – синхронної структури світу (елементи якого розглядаються як одночасні, що доповнюють один одного, утворюючи цілісність).

У результаті інтерпретації змісту цієї моделі структура міфологічного нарративу в дослідженні розглядалась також як «ахронна», парадигмально-семіотична (А.–Ж. Греймас), що, у свою чергу, призвело до можливості трансформувати її в модель «міфологічного конверта» (рис. 3).

Рис. 3. Модель міфологічного нарративу у вигляді «міфологічного конверта»

Зазначається, що додаткові два актанти, Відправник і Одержувач, є надбудованими відносно перших чотирьох, тому що являють собою власне передачу міфологічного нарративу як засобу медіації різнорідних опозицій. Показано, що перспективність застосування моделі «міфологічного конверта» в діахронії зумовлена залученням надбудованих структур у цикли відтворення соціокультурного досвіду, зокрема при передачі міфологічних нарративів у процесі міжпоколінневої трансляції.

Проблематизація міфологеми як одиниці міфологічного дискурсу в дослідженні ґрунтується на розумінні її як кроскультурної ідеї, первинної сюжетної схеми, що перейшла з міфу в епос і чарівну казку, а потім у різні форми неоміфів і може наповнюватися різним змістом залежно від специфіки перебігу психічних процесів і соціальних відносин. Інтерпретація міфологеми як однієї з основних форм відносин людини зі світом, втілених в образах, дозволила виокремити серед її родових рис безпосереднє поєднання загального й окремого, предметно-образотворчого і символічного, наявність асоціативної логіки організації образу реальності.

Показано, що в основі міфологем лежить диференціація навколишнього світу на діади і тріади, які утворюють «динаміку і логіку» міфу. Діади *проінтерпретовано* як певні структуровані *ієрархії*: від образів, що сприймаються на рівні почуттів, до культурно-соціальних начал. Зазначено, що важливим ресурсом тріади є спрямованість на «зрощування» опозицій. В історичній ретроспективі охарактеризовано трансформацію площинної моделі світу: від найпростішого кола в палеоліті до найскладніших космограм неоліту (Н.Д. Арутюнова, О.М. Афанасьєв, В. Гумбольдт, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, В.М. Топоров). Підкреслюється, що категоріальне відношення «своє – чуже» як базова міфологема полягає в протиставленні людиною себе і свого колективу навколишньому космосу. Охарактеризовано найважливіші міфологеми («світову огорожу», «світову вісь», «світовий центр»), що виникли в архаїчну епоху, згодом сформували всі міфологічні системи давнини і продовжують існувати в сучасній культурі як її невід'ємні складові, втілюючись і закарбовуючись у міфологічних нарративах.

Показано, що розроблені моделі міфологічного механізму узгодження

загальнокультурних і соціально-психологічних опозицій мають безліч застосувань у різних інституціональних дискурсах, сприяють глибшому розумінню закономірностей функціонування різних міфологічних і міфоподібних конструктів, можуть служити продуктивним інструментарієм для їхнього порівняння й аналізу структурних складових.

Водночас підкреслюється, що можливості запропонованих у розділі методологічних засад структурно-семіотичного підходу для визначення психологічних особливостей породження й функціонування міфів і міфоподібних конструктів у сучасних дискурсах виявилися недостатніми. Зазначається, що ототожнення мовних і соціальних структур, яке відбувалося в рамках структуралістських теорій і на той момент було «революційним проривом» у способах конструювання реальності, згодом у науковому дискурсі було суттєво переосмислено: у версії постмодерну мова і текст витісняють соціальні структури. Постмодерністські ідеї стають важливою передумовою переосмислення принципів відносин між суспільством і людиною як об'єктивної й суб'єктивної реальностей, унеможлиблюють розуміння суспільства в категоріях буття, цілісності, стабільності, моноструктурності, тобто як об'єктивної відносно індивіда реальності. Внаслідок того, що в межах постмодерністського проекту формується абсолютно нове бачення суспільства як фрагментованої, віртуальної, хаотичної реальності, яке перебуває в стані перманентного становлення, продукує установки на нестабільність, відкритість, плюралізм у рефлексії феноменів культури, механізми міфологічного транспонування в інформаційному суспільстві вимагають свого спеціального вивчення в контексті постмодерністської методології.

У третьому розділі – *«Психологічні механізми міфологічного транспонування в культурі постмодерну»* – проаналізовано теоретичні положення досліджень неоміфологізму, на підставі яких визначено психологічні механізми міфологічного транспонування в сучасній культурі, розкрито особливості рецепції неоміфологізму, виокремлено психологічні механізми еволюціонування міфологем.

Зазначається, що постмодерністське мислення, що активно декларує тотальне повалення міфологічних систем попередніх епох, спрямованість на остаточне руйнування будь-яких метаконструктів, фактично виявилось нездатним подолати міфологічність своїх власних засад. Підкреслюється, що специфіку сучасного світо- і самосприйняття можна описати в термінах домінування синтетичних й інтегративних тенденцій. Ствержується, що руйнування ієрархічних структур у багатьох ключових соціокультурних сферах дає підстави для дискусій про настання доби «нової первісності»: в еkleктично-мозаїчному просторі культури домінує горизонтально-сотові зв'язки, тотальний релятивізм і виражена відносність усіх цінностей і смислів.

Показано, що відмовившись від влади рацію, постмодерн прийшов до «неархаїчних» способів світоконструювання. Як приклад характерних рис сучасного мислення, які багато в чому наближають його до міфологічних способів освоєння й конструювання реальності, виокремлено полісемантизм, метафоричність, асоціативність. Визначено, що постмодернізм орієнтується на синкретизм світовідчуття та ідею циклічності, що характерні для міфологічної свідомості. Зазначається, що принцип різомі, показова метафора постмодерністської культури

(Ф. Гваттарі, Ж. Делез), співвідноситься з міфологічним способом смислотворення – конструювання реальності за принципом приєднувального зв'язку (кумулятиву).

Серед характерних ознак наближення ситуації постмодерну і «міфологічної архаїки» виокремлено кількісне зростання циркулюючих у соціокультурному просторі міфологем, а також збільшення їхнього рівня значущості й впливовості. Визначено, що однією з базових міфологем сучасної культури є космогонічна ідея зародження світобудови, створення порядку з хаосу, а також ідея виникнення культурних благ і соціального світу.

Зазначається, що для культури постмодерну характерна актуалізація феномену межі, простежується тенденція збільшення кількості різних експериментів «на межі можливого», «спраги порубіжжя», ризику, екстриму, існування в потоці руху, позбавленого стійкості й стабільності, перебування «між». У сучасній культурі значний інтерес також становить феномен метаморфоз, перетворень у галузі порубіжжя, переходу від латентного, імпліцитного до експліцитного, що, у свою чергу, зумовлює актуалізацію й активізацію численних міфологічних і міфоподібних утворень, які зі схованих, згорнутих конструктів трансформуються в опуклі, часом навіть агресивно виявлені.

У результаті аналізу й узагальнення досліджень сучасного міфу і міфотворення (В.А. Бачинін, Ж. Бодріяр, М.С. Галіна, А.В. Гулига, П.С. Гуревич, І.І. Кравченко, В.М. Найдиш, Л.І. Насонова, Г.В. Осипов, В. Парето, В.М. Півоев, Г.Г. Почепцов, М.І. Стеблін-Каменський, Б.А. Успенський, В.П. Шестаков), виокремлено проблему наслідування смислових і формальних структур архаїчного міфу наративними формами сучасних неоміфологічних конструктів. Категоріальною рисою сучасного неоміфологізму визначено принцип транспонування (Я.В. Погребна), який спрямований не тільки на нову редакцію міфологічних ознак, а і на їхнє перенесення в нові місце-час. Показано, що в сучасній вітчизняній і західній науці використовуються такі термінологічні реалії, як «новий міф», «неоміф», «сучасний міф», «квазіміф», «псевдоміф», «штучний міф», «міфореставрація», що, у свою чергу, свідчить про численні спроби адаптувати прадавню традицію відтворення досвіду до сучасних стратегій і способів конструювання реальності.

Визначено, що пріоритетним завданням міфознавчого дискурсу є ідентифікація неоміфологізму як культурно-історичного феномену і визначення особливостей його рецепції в сучасній культурі, осмислення відносин неоміфу до архаїчного міфу за базисними для архаїчного міфу ознаками: передперсональністю героя, циклічністю і зворотністю часу, тотожністю означуваного й означувального, вигадки і правди тощо.

Виокремлено «міфоруїнівну» (деміфологізаційну) і реміфологізаційну тенденції, характерні для сучасної соціокультурної ситуації. «Міфоруїнівна» тенденція пов'язана з прагненням знищити міфологічні системи попередніх епох та навіть самі міфологічні структури. Показано, що ця тенденція сформувалася, з одного боку, як цілеспрямована рефлексія над підставами і передумовами будь-якого порядку, навіть коли порядок наділяється імовірнісним статусом; з іншого – «міфоруїнівний» вектор виникає як компенсаторна реакція на агресивну експансію сучасної масової культури. Друга тенденція пов'язана з посиленням ролі міфу в

масовій культурі, з формуванням і активним функціонуванням неоміфологічних феноменів і може бути проінтерпретована як реакція на руйнування стійкої картини світу і принциповий плюралізм, властиві дискурсові постмодерну.

Зазначається, що на сьогоднішній день у суспільстві чітко простежується формування нової «міфологічної ситуації»: як культурна домінанта на тлі «міфоруїнівних» тенденцій яскраво проявляються реміфологізаційні процеси. У базисі постмодерністських ідей створюється свій власний міф про світ, який детермінує специфіку сучасної культурної ситуації. Міф постмодерну продукує такі метафоричні конструкти, як «постмодерністська чутливість», «гра», «хаосмос», епистемологічний анархізм», що виражають інтерпретації реальності як нестабільного комунікативного простору.

У неоміфологізмі (Є.М. Мелетинський) ідентифікуються два основні механізми породження міфу: аналогізуючий (метонімічний) і метафоризуючий, які співвідносяться відповідно з різними стратегіями інтерпретації міфологічного мислення: партипаційною (шлях міфологічних аналогій за Дж. Джойсом) і метафоризуючою (шлях міфореставрації за С.М. Телегіним).

Показано, що рецепція неоміфологізму в постмодерні надає йому статус як художньої системи, так і дослідницької стратегії, що базуються на таких механізмах породження міфологічного змісту, як побудова сюжету за моделлю «індивідуації», введення фантастичних міфологічних персонажів і/або ситуацій, семантизація й ресемантизація символу або ієрофанії як засобу встановлення комунікації між передчасним «світом» міфу й «простором» неоміфологічного наративу.

Аналіз сюжетної організації сучасного неоміфологічного наративу дозволив виділити низку його характерних ознак: аналогію розвитку долі персонажа з певними архаїчними зразками, тенденцію звернення до певного типологічного набору етапів життя епічного героя, представлених у вигляді «біографії» (Дж. Кемпбелл, П.О. Грінцер, В.М. Жирмунський), або процесу «індивідуації» (К.Г. Юнг). Зберігаючи тяжіння до архаїчного міфу, неоміф прагне також до специфічного інваріанту односторонності, звертаючися до прийому «двійництва» або різних форм авторської присутності: через метатезу або ототожнення культурного героя і трикстера, читача й автора. Показано, що неоміфологічний наратив містить також прийоми і принципи його формування і трансляції, оскільки саме вони забезпечують потрібний ракурс втілення і сприйняття змісту неоміфу.

Концептуальний аналіз міфологем як семіотичних еволюційних рядів культури (Ю.С. Степанов) дозволив виокремити в них різні категорії «ідеальних» символічних образів: архетипічні, що виражають себе через присвоєння символічного досвіду минулого в сьогоденні; типічні, що актуалізують символи сьогодення; кенотипічні (М.Н. Епштейн), які проєктують міфологічні символи в майбутнє (утопія, антиутопія, есхатологічні пророцтва, футурологічні наративи).

Кенотип інтерпретується як «новообраз», узагальнено-образна схема мислєдіяльності, що не має прецедентів у колективному несвідомому та за своїм символічним значенням спрямовується на майбутнє. У кенотипах імпліцитно містяться символічні ознаки того, що ще не виникло, не оформилося як реальність; їхньою важливою ознакою є багатозначність символічних образів. Показано, що

кенотипи характерні для суспільства постмодерну (кенотип віртуальної реальності, кенотип кенотипу).

Проблему інверсного міфотворення визначено як неопрацьовану в психологічній герменевтиці. Кенотипічність сучасних міфів, що інтерпретується як зростаюча смислова наповненість, світ «потенційно можливого», відкриває очевидні перспективи дослідження простору неоміфологічних наративів у різних міфопороджувальних дискурсивних практиках сучасної культури.

У другій частині дисертаційного дослідження – **«Прикладні аспекти міфотворення в ключових міфопороджувальних контекстах сучасного соціокультурного простору»** – виокремлено і проаналізовано психологічні особливості міфотворення в інституціональних та особистісно-орієнтованих дискурсах, обґрунтовано потенціал естетико-культурологічних дискурсів міфотворення як середовища реалізації дискурсивних практик самопроекування особистості.

У четвертому розділі – **«Психологічні особливості міфотворення в інституціональних дискурсах»** – представлено аналіз психологічних особливостей перебігу процесів міфотворення в різних інституціональних дискурсах, таких як сім'я, реклама, професійні товариства (на прикладі психотерапевтичного), політика, освіта, мода, спорт (на прикладі футболу), що дозволив виокремити як їхні загальні властивості, так і специфічні аспекти.

Зазначається, що проблематизація міфу як способу артикуляції соціальності набула особливої актуальності у зв'язку з радикальним поворотом у тлумаченні соціальних явищ у контексті формування методологічних і онтологічних засад еволюції постнекласичної наукової раціональності, у межах якої соціальна реальність заміщується реальністю наративно-дискурсивною, а її конститутивні комунікації інтерпретуються не як властивості чи функції соціальних відносин, а як дискурсивно-мовленнєві практики (Є.О. Гаврилов, В.В. Никітіна).

Підкреслюється, що соціокультурний простір відтворюється за допомогою практик, які втілюють у собі, концентрують, створюють і трансформують соціальність. Концепт «практики» набув широкого поширення наприкінці вісімдесятих років двадцятого століття внаслідок «прагматичного повороту», що привернув увагу дослідників до життєвого світу особистості, її повсякденності. За допомогою «практичного цілепокладання» (А. Шюц) практики синтезують наочне знання і досвід, є традиційним способом поведінки, що виконує регуляторну функцію, виступають сферою взаємопроникнення індивідуального і соціального. Отже, ідея соціальних практик звертає увагу на людину як суб'єкта, що творить події символічного і матеріального характеру (Ю.М. Резник).

Практики міфотворення – як процеси повсякденного смислогенного «обживання» особистістю соціокультурного простору в «добу не видобутого смислу» (Ф.І. Гиренок) – циркулюють у соціокультурному просторі, що складається з дискурсів, занурення в які й визначає саму можливість породження й присвоєння міфів. Результати аналізу перебігу цих процесів усередині різних дискурсів свідчать про наявність у них вираженої специфіки, для вивчення якої дискурсивні галузі міфотворення в дослідженні було об'єднано у дві групи: інституціональні й

особистісно-орієнтовані дискурси, протиставлення яких носило суто умовний характер (В.І. Карасик).

Теоретичною базою розуміння інституціонального дискурсу в дослідженні служать праці П. Бурдьє і М. Фуко, у яких дискурс артикулюється як владний ресурс, що являє собою систему способів означування, інтерпретацій, оцінок, позиціонування й ідентифікацій суспільних суб'єктів, відносин і об'єктів реальності, які закріплюються й легітимізуються соціальними інститутами. Серед системоутворюючих ознак інституціонального дискурсу виокремлено статусну кваліфікованість його учасників, локалізований хронотоп, конвенціональну зумовленість мети; ритуально зафіксовані цінності, інтенціонально «закріплені» стратегії (послідовності мовленнєвих дій у типових ситуаціях), обмежену номенклатуру жанрів і жорстко зумовлений арсенал прецедентних феноменів (імен, висловлень, текстів і ситуацій).

Застосування психолого-герменевтичного підходу до аналізу інституціональних дискурсів міфотворення показало, що ці дискурси мають потужний ресурс актуалізації міфологічних складових свідомості й, на їхній основі, «прищеплення» певних соціально-ідеологічних конструктів. Показано, що розуміння процесів міфотворення в інституціональних дискурсах як винятково цілеспрямоване штучне міфоконструювання (досить поширена концепція в сучасних дослідженнях міфу) є надзвичайно вузьким і не відображає сутності й багатоплановості цього процесу.

Дослідження психологічних особливостей сімейного, психотерапевтичного й освітнього дискурсів міфотворення, які втілюють певні системи індивідуальних і колективних цінностей у цих соціальних інституціях, уможливило, окрім ознак статусної орієнтації, виокремити в них виражену особистісно-орієнтовану спрямованість.

Визначено, що важливим наслідком артикуляції сім'ї як міфопороджуючого дискурсу є розуміння становлення соціокультурної ідентичності суб'єкта сімейної системи через прийняття нового культурного змісту як «Свого», шляхом «підключення» до актуальних сімейних міфологічних нарративів, що продукують специфічну семіотичну розмірність. Завдяки цим нарративам дитина в сім'ї вчиться виділяти й освоювати важливі онтологічні зони (зміст яких вимагає обов'язкової асиміляції), усередині яких дитина почуває себе «як удома», проживати своє власне ставлення до життя і світу в цілому. Сімейні міфологічні нарративи визначено одним із важливих аспектів комунікативної, символічної сутності культури (Є.В. Душечкіна, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, М.В. Осоріна, Б.М. Путілова, І.О. Разумова, В.М. Топоров, Б.О. Успенський).

Показано, що сімейні міфологічні нарративи експліцитно й імпліцитно втілюють зміст і різні конфігурації сімейних і споріднених стосунків, специфіку сімейної самосвідомості, уявлень про спадковість, спорідненість, темпоральні параметри сімейно-споріднених груп; є складовими засад колективного дискурсу в цілому. Серед характеристик соціально-психологічних концептів, що формують, акумулюють і транслують сімейні міфологічні нарративи виокремлено високу емоційну насиченість, надціннісну значимість, смислову багаторівневність. Продиференційовано рівні функціонування сімейних міфологічних нарративів: від

вузько внутрішньосімейних конструктів до наративів, що створюються для репрезентації сім'ї зовнішньому спостерігачеві. З'ясовано, що тексти різного рівня можуть мати як загальну змістовність, так й інформаційно не перетинатися. Серед універсальних мотивів сімейних міфів виокремлено «загальні збори» (зустріч, сімейна рада тощо), які на поведінковому рівні є передумовою здійснення будь-яких сімейних ритуалів у принципі. Показано, що мотив зустрічі найчастіше пов'язаний з темою свята, «сімейним календарем». Символіка множинності і єдності, «безлічі в одному» відбиває стабільність існування індивіда і групи, силу сімейного колективу (наприклад, міфологема «сімейної долі» за І.О. Разумовою).

Визначено, що специфіку міфологічної комунікації в сім'ї зумовлено наявністю в учасників цієї системи загального досвіду, загальної пам'яті, які слугують умовою розуміння в контекстних зв'язках, які невіддільні від процесу нарації й області значень тексту. Встановлено, що сімейна комунікація задає специфічні умови для міфологізації усних наративів з огляду на певну стійкість способів організації побуту й, як наслідок, комунікативних ситуацій. Виокремлено специфічну первинність, очевидність, колективність, змістовну неповноту, фоновість, стійкість, зразковість як основні характеристики сімейних міфологічних наративів.

Аналіз освітнього дискурсу показав, що в просторі освіти як «Своєму» просторі «розуміючого» буття сполучаються смисли різних предметних сфер і галузей культури. Зазначається, що освіта як одна з провідних систем культури формує і транслює певні моделі відносин, усередині яких «Своє» та «Інше» стикаються і взаємодіють, зберігаючи при цьому власну інакшість і своєрідність, стимулює творчий пошук сутнісного вибору свого шляху, проектування свого життєвого простору, свого унікального буття серед нескінченної кількості варіантів буттєвих проектів «Інших», задає певні фрейми, усередині яких уможлиблюється втілення безлічі варіацій смислового «розгортання» особистісного міфу. Визначено, що в цьому аспекті механізми формування і перебігу освітнього процесу ізоморфні міфологічним механізмом, «що організують незалежну територію первинного смислового розрізнення-переживання» (Є.В. Савелова).

Водночас підкреслюється, що для освіти як соціального інституту характерними є наявність, поширення і посилення багатопланових системних зв'язків і взаємодій, у процесі експансії яких освітній дискурс неминуче втрачає свою комунікативно-смислову («живу») основу, внаслідок чого здійснення особистісного проекту потрапляє в залежність від «владного» дискурсу.

В «аккультуруючій» освіті виокремлено тенденцію негентропії, маркером якої є перевага взаємозалежних структурованих культурних прецедентів, що санкціоновані цієї культурою і виражають її фундаментальні константи. Показано, що в ситуації негентропії міф «згортає» процес партиципації, жорстко фіксуючи стійкі семіотичні утворення, обмежуючи можливості їхнього розвитку. У цьому випадку міф виконує психологічну функцію заданості. У процесі «особистісної» освіти міф функціонує як «код», що відкриває доступ до множинних смислів і містить ресурси творчого оперування ними. Тут, більшою мірою, переважають нестабільні ентропійні стани, що, у свою чергу, є специфічними чинниками актуалізації міфологічних складових свідомості (здатних «взяти на себе» здійснення такої психологічної функції, як

захищеність).

У результаті інтерпретації психологічних механізмів трансляції міфологічних смислових конструктів в освітньому дискурсі виокремлено два протилежні процеси, перший з яких спрямовано на розширення смислового діапазону «Іншого», другий – на нівелювання особистісних властивостей суб'єкта, замість яких пропонується «готовий» образ «Іншого». Показано, що в першому випадку особистість в освітньому дискурсі здійснює творчий пошук і сутнісний вибір свого власного шляху, свого унікального буття серед безлічі варіантів буттєвих проектів «Інших». У контексті реміфологізаційного підходу (М.П. Арутюнян, Д. Ленцен, О.М. Лобок, М.О. Лосєва, Є.В. Савєлова) визначено, що смислотворчий потенціал міфу може бути втілено й ефективно використано при створенні сучасних освітніх практик і технологій, основна ідея яких полягатиме в конструюванні в комунікативному освітньому просторі особистісних «можливих світів».

Запропоновано інтерпретацію теорії психотерапії як міфу, що організує уявлення клієнта про себе і про світ (М.М. Огинська, М.В. Розин). Показано, що психотерапевтичні відносини є відносинами спільної міфотворчості.

У психотерапевтичному процесі схрещуються шляхи як мінімум трьох міфологічних систем: професійної міфології психотерапевта й особистісних міфологій клієнта і психотерапевта. Ефективність терапії визначається наявністю відповідного адекватного міфологічного простору для клієнта. Підкреслюється, що метафорична комунікація як невід'ємний атрибут психотерапевтичного дискурсу посідає важливе місце в теоретичних засадах більшості психотерапевтичних шкіл, формуючи систему базових понять.

Охарактеризовано принципи роботи з індивідуальною міфологією клієнта і проілюстровано їх на прикладі п'ятикрокової моделі Д. Файнштейна. Підкреслюється необхідність сумірності психотерапевтичних інтервенцій з особливостями особистісного міфу клієнта і тенденцій його розвитку, потреба в його стимулюванні й сприянні його усвідомленню. Зазначається, що діалектична напруга між домінуючими стратегіями конструювання реальності і новими способами, що тільки зароджуються, повинна постійно перебувати в центрі уваги психотерапевтичної взаємодії. Зазначається, що привнесення міфологічної перспективи в психотерапію виводить клінічну практику з медичної моделі й поміщає її всередину зовсім іншої, у певному сенсі, міфологічної моделі, що фокусується на культурному й духовному контекстах людського розвитку.

У результаті аналізу соціально-психологічних особливостей міфотворення в різних інституціональних дискурсах, таких як сім'я, реклама, професійні товариства (на прикладі психотерапевтичного), політика, освіта, мода, спорт (на прикладі футболу), виділено як загальні їхні властивості, так і специфічні аспекти деяких з них.

До загальних характеристик міфотворення в цих дискурсах можна віднести такі:

- актуалізація різних архетипічних складових досвіду, наявність дворівневої психологічної структури: базового інваріантного архетипічного шару і трансформів (завдяки яким здійснюється гіпертрофія механізмів стереотипізації досвіду);
- циклічність часу та простору;
- порушення причинно-наслідкової зумовленості фактів і подій;

- ритуальність процесу передачі досвіду, передача досвіду блоками, моделями;
- орієнтація на колективний досвід, надіндивідуальний характер, наявність надціннісних категорій («вищої» точки зору або «вищого» ритуально-міфологічного сценарію);
- імперативність повідомлення;
- виражена коннотативність імені;
- гіпертрофія механізмів символізації, що зумовлює високий рівень ідентифікаційного потенціалу міфологічного наративу;
- наявність базових загальнокультурних і соціально-психологічних опозицій (життя – смерть, свої – чужі, верх – низ, дисципліна – спонтанність поведінки, групова ідентичність – індивідуалізм та ін.);
- високий рівень емоційної насиченості повідомлень.

Показано, що породження і трансляція неоміфологічних наративів у низці інституціональних дискурсів мають певну специфіку. Наприклад, для рекламних міфоподібних наративів, а також наративів у галузі моди і спорту характерним є транспонування редукованих карнавальних форм. У цих наративах також простежується «сакралізоване» втілення ідеалу, що конфронтує з профанним простором повсякденності, несвідоме ототожнення з яким забезпечує людині збереження бажаного «космічного ладу» і дає відчуття «наповненості» й «осмисленості» життя.

Політичні неоміфологічні наративи відрізняються фрагментарністю, неповнотою, досить високим рівнем «уразливості», а в їхній трансляції простежується тенденція експлуатації каналів «дальніх» (вторинних, непрямих, монологічних) комунікацій.

Аналізуючи моду як неоміф, обґрунтовано, що двоїста природа уніформи містить у собі низку базових соціокультурних опозицій (дисципліна – спонтанність поведінки, групова ідентичність (однаковість) – індивідуалізм (експресивність), формальність – неформальність, заданість (примус) – свобода вибору, захищеність (безпека) – ризик, асексуальність – сексуальність, незайманість – збочення), що лежать в основі конструювання різних неоміфологічних наративів сучасної культури. Показано, що часто наратив уніформи представляє образ Героя, в якому сплетені різні аспекти архетипу Воїна, що включають, крім соціально схвалюваних чоловічих якостей (чесність, шляхетність, чистоту помислів, доблесть, справедливість, усвідомленість), також їхні перекручені варіації (боягуз, який втратив доблесть; розбійник, який втратив честь; мародер, який забув про чистоту помислів; солдафон, сильний, але дурний і обмежений). Зазначається, що уніформа є одним зі способів «ліплення» тіла, причому визначальну роль у цьому процесі відіграють не стільки самі деталі одягу, скільки запропоновані практики її носіння, які задаються переважно у вигляді заборон (роз'яснень, як не можна носити форму) і покликані сприяти вихованню дисциплінованого індивіда. У постмодернізмі для костюма магічні елементи ритуалу стають елементами гри: він не стільки передає повідомлення про соціальні категорії (стать, вік, фах, освіту, соціальний статус, роль), скільки транслює індивідуальні наміри і психологічні особливості індивіда (екстремал, комільфо, гіпі, репер, скін-гед та інші).

Отримані результати свідчать про перспективність диференційованого застосування

запропонованого підходу до вивчення різних інституціональних дискурсів, у межах якого дискурси міфотворення можуть інтерпретуватися як практики конструювання неоміфологічних наративів, пов'язаних із ритуалом їхнього відтворення, що регулюють соціально-психологічні аспекти поведінки індивідів.

У п'ятому розділі – *«Психологічні особливості міфотворення в особистісно-орієнтованих дискурсах»* – аналізуються психологічні особливості міфотворення в особистісно-орієнтованих, зокрема естетико-культурологічних дискурсах (музиці, візуальному мистецтві, літературі), що уможливили обґрунтування їхнього потенціалу як середовища реалізації дискурсивних практик самопроектування та розробку теоретичних положень наративного самопроектування особистості в міфологічних координатах.

Зазначається, що в процесі формування смислового поля культури надзвичайно важливу роль відіграють особистісно-орієнтовані дискурси міфотворення, які в даному дослідженні розглядаються як естетико-культурологічні дискурси: музика, візуальне мистецтво, література, що актуалізують міфосвідомість сучасної людини і формують плідне середовище для реалізації дискурсивних практик самопроектування особистості.

Обґрунтовано, що психолого-герменевтичні засади проблеми взаємозв'язку музики і міфу як фундаментальних кодів культури становлять складний парадигматичний синтез, предмет якого розташовано на перетині онтології й семіозису та який експліцитно виражає багаторівневу інтеграцію принципів розвитку музичної культури в метафізичну картину «загального», «всесвітнього», «всецілого» музики. Показано, що музична культура, що чуйно реагує на багатоманітність соціальних і культурних процесів, які інтенсивно перебігають у сучасному суспільстві, формує і транслює міфологічні способи сприйняття і взаємодії з реальністю, має суттєвий вплив на духовне життя суспільства в цілому.

Підкреслюється, що активне звернення до міфологічних конструктів є однією з магістральних «стратегій» розвитку сучасного візуального мистецтва. Виокремлено основні тенденції «іконічного повороту» в мистецтві інформаційного суспільства, до яких можна віднести: зміщення акцентів з тексту на образ, з автора – на глядача, з твору на процес творення, з естетики – на ритуал, з твору мистецтва – на середовище, з особистості – на культуру (традицію), з вічного – на сьогодення. Серед ключових характеристик «іконічного повороту» в сучасному мистецтві виділено такі міфологічні параметри, як довербальність, тотальність, синкретичність, ритуальність, «літургійність» (О.О. Гінес), які, у свою чергу, належать до базових атрибутів міфологічної свідомості.

У контексті розв'язання завдання психологічної герменевтики з ідентифікації міфологічної цілісності в сучасній культурі в дослідженні обґрунтовується перспективність аналізу есеїстичного мислення (М.Н. Епштейн). Показано, що виразна виокремленість авторського «Я» та його загальна культурна розщепленість зумовлюють формування в есеїстичному мисленні нової, складної за своєю конфігурацією, цілісності, що як пізнавально-творчий феномен відкриває широкі перспективи для самопроектування особистості в сучасній культурі.

У межах постнекласичної методології самопроектування розглядається як

сукупність соціально-психологічних практик конструювання і відтворення особистістю власних ідентичностей, які базуються на присвоєнні суб'єктом заданих культурою і суспільством стратегій і норм самоорганізації (В.М. Розін, О.Є. Сапогова, М.Л. Смульсон, Г.Л. Тульчинський, Н.В. Чепелева, М.О. Щукіна). В основі авторської концепції лежить теза про те, що в процесі самопроектуювання умовою генерації нових смислів виступають як узагальнення емпіричного індивідуального досвіду особистості, так і засвоєні ззовні «готові» соціокультурні концепти, що мають міфологічну природу.

На підставі узагальнення концепцій Д.О. Леонт'єва, О.М. Лобока, А.С. Шарова представлено інтерпретацію механізму міфологічного смислотворення, згідно якої смисл розглядається як імовірнісний конструкт особистісного міфу. Показано, що таке розуміння міфологічного смислотворення «зглажує» опозиційні суперечності в категоріальному відношенні «актуальне буття-в-світі» – міф. Розкрито взаємозумовленість цих категорій досвіду в процесі самоорганізації особистості. Зазначено роль міфу як «смыслоносной реальности» (А.С. Шаров) у процесі самопроектуювання. Визначено ресурси міфу як об'ємного контексту для «актуального буття-в-світі»: фіксація на широкій перспективі призводить до осмислення сфери можливостей особистості, її життєвого об'єму.

На думку авторів, самопроектуювання первісно «запускається» спрямованістю мрії як прообразу мети (на минуле й/або майбутнє) в інтенціональних особистісних переживаннях. Спрямованість мрії на минуле зумовлено гносеологічною «перевагою» міфу, що полягає в цілісності картини світу, яку він породжує (І.В. Мелік-Гайказян); спрямованість на майбутнє – актуалізує його кенотипічну складову (М.Н. Епштейн).

Показано, що місце міфу в процесі самопроектуювання визначається його основними психологічними функціями, що дозволяють у суб'єктивному просторі життя особистості створювати й утримувати цілісність картини світу, задавати ідеали і зразки поведінки, «переривати» причинно-наслідкову зумовленість життєвих подій, «знімати» проблему мотивації й пошуку смислу. Підкреслюється, що самоцінність міфу виступає важливим чинником проектування, у свою чергу, забезпечуючи самоцінність самого проекту. У процесі самопроектуювання міф завдяки первинній символізації життєвого простору, що розширюється, стає основою створення нового смислового універсуму особистості. Отже, міфологічні ресурси самопроектуювання базуються на здатності людини пізнавати світ за допомогою символічних форм.

Потенціал міфу в процесі самопроектуювання розкривається також у контексті фрактального підходу (В.І. Аршинов, Н.М. Білозерова, О.Ю. Лоскутов, Б. Мандельброт, О.В. Ніколаєва, Дж. Ніколіс, М.Ю. Опенков, В.В. Тарасенко, Г. Гакен), згідно якому «будову» міфу можна описати в термінах фракталу – самоподібного об'єкта, що має дробову розмірність і складається з патернів, які з певною мірою подібності послідовно відтворюються на кожному з низхідних структурних рівнів.

Наративні практики самопроектуювання, що ставлять завдання перетворення концептів у технології конструювання соціальності, осмислюються як процеси вибудовування ідеальних планів діяльності й комунікації, конструювання знаково-

символічних, зокрема міфологічних систем, що опосередковують взаємодію людини з соціальною реальністю в ході інтеграції різних контекстів особистісного і соціокультурного досвіду.

У межах нарративних практик самопроекування особистості проект розглядається як сюжет можливої історії, у побудові якого важливу роль відіграють базові сюжети («мандрівні сюжети», «вічні типи», лейтмотиви, «вічні образи» та ін.) світової літератури, що мають міфологічне коріння. Спираючись на концепцію «літературно-орієнтованої поведінки» (О.Н. Туришева), яка описує поведінку індивіда, що запозичує моделі й тактики з художньої літератури, виокремлено цитатну поведінку як окремий випадок модифікації універсального циклічного археосюжету, «циклічної сюжетотворчої моделі», який має три- або чотиричастинну структуру й у генезисі сходиться до обряду ініціації.

У контексті міфотворення особистісний проект у дослідженні розглядається як твір, що «пишеться» в повсякденності вчинками, які мають символічний підтекст та міфологізують (у культурологічному відношенні) певні поведінкові моделі, характерні, насамперед, для граничних, поворотних, лімінальних, перехідних періодів життя людини, у яких під впливом певних умов суб'єкт, що «трансформується», робить перехід від одного, умовно цілісного, «завершеного» фрагменту життєвого шляху, до іншого – якісно нового (або, принаймні, такого, що суб'єктивно так переживається), який неминуче потребує докладання відчутних внутрішніх зусиль і особистісних подолань.

Показано, що на рівні організації сюжету «переходу» в нарративах чітко простежується зв'язок із магістральними культурними сюжетами про «залишення батьківського дому», «випробування героя», «пошук (quest)», «зустріч».

В автобіографічних нарративах ритуал переходу може виступати і як свого роду інтерпретаційний фрейм, що задає самі принципи розуміння тексту, і як спосіб концептуалізації особистісного досвіду (причому, з одного боку, ним же зумовленого, а з іншого, – його моделюючого). «Сюжети переходу» інтерпретуються як міфологічні форми втілення особистісного проекту, що актуалізуються як періоди «пиків напруги» особистісної активності з присвоєння нових смислів, створенню оновлених ідентичностей, і відіграють важливу роль у процесі формування життєвих стратегій та їхнього втілення в різних формах життєвих практик.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми міфотворення в соціальній психології, що полягає в розробці концепції його розуміння як перманентного багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття, а також у виділенні й аналізі психологічних особливостей функціонування міфів і міфоподібних конструктів у інституціональних та особистісно-орієнтованих дискурсах. Визначено особливості застосування психолого-герменевтичного підходу до вивчення механізмів міфотворення, зокрема психологічних особливостей нарративізації як провідного механізму породження і трансляції міфів у сучасному соціокультурному середовищі. Розроблено теоретичні положення нарративних практик самопроекування

особистості в міфологічних координатах.

Проведене теоретично-прикладне дослідження психологічних механізмів міфотворення в сучасній культурі дало можливість дійти таких висновків.

1. Швидкісні імпульси трансформаційних перетворень сучасного суспільства зумовили необхідність осмислення феномену «нової соціальності», однією з установок якої є реінтерпретація культурних моделей, серед яких міф як фундаментальний культурний концепт вимагає свого перегляду в контексті постнекласичної методології.

Звернення до герменевтичної парадигми, що дозволяє розглядати відтворення соціокультурного досвіду через взаємодію з текстами культури, уможливорює інтерпретацію міфологічних механізмів конструювання і трансляції соціокультурного й особистісного досвіду на основі семіотизації та комунікації. У базисі авторської концепції міфотворення лежить його розуміння як перманентного багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття – процесу формування, актуалізації, акумуляції, упорядкування, передачі міфів і міфоподібних конструктів культурою та їхніх подальших інтерпретацій і реінтерпретацій особистістю.

У позначених парадигмальних координатах міф трактується як найбільш прадавня і стійка форма відтворення соціокультурного досвіду та як механізм регуляції людської поведінки, що є актуальними для будь-якого типу культури. В основі міфологічних форм організації індивідуального і групового досвіду лежить безпосередній, «чуттєво-рефлексивний», споглядальний продуктивний спосіб світоосягнення. Специфіка міфу як механізму регуляції поведінки людини, насамперед, полягає в нерозривності парадигмальності (зразковості) поведінки й обґрунтування смислу цієї поведінки (дій, вчинків), який завжди виходить за рамки індивідуального і навіть соціального досвіду (вища осмисленість).

2. У процесі свого становлення і розвитку міф зазнає низки трансформацій, зумовлених тим, що в момент «вгасання» міфологічного переживання в культурному просторі семантичні полюси «Свого» й «Іншого» відчужуються і фіксуються в певних знакових формах, поступово перетворюючись у «семіотично марковану» структурну конфігурацію з яскраво вираженим семантичним ядром і динамічною периферією. Еволюціонування міфологічних феноменів відбувається за рахунок трансформацій їхніх рухливих периферичних складових, що детермінує очевидну неоднорідність міфологічного матеріалу, і мутацій, зумовлених «опрощенням» («вимиванням» цілісності, «захопленням Цілого однією з його частин»), «відпадинням» ритуалу від міфу, «перетворенням» у набір правил (стереотипів), які мають імперативну форму, що визначає принципову невідрефлексованість сучасних міфів.

В історичній ретроспективі виділяються чотири етапи процесу міфотворення, що характеризуються різним ступенем усвідомлення і раціоналізації свого змісту безпосередньо суб'єктом міфотворення: міфос, ранній міфологічний наратив, пізній міфологічний наратив (міфологія) і неоміфологія.

3. Представлена комунікативно-семіотична модель формування і трансляції міфу дає можливість розглядати його як багатофазовий процес міфотворення, інтерпретації

кожного етапу якого умовно відповідає те чи інше поширене в культурі тлумачення терміна «міф»: міфологічне ім'я, міфологічний образ, міфологічний наратив, – «чинне» в межах певної стадії міфотворення. Як перспективний методологічний інструментарій, що дозволяє моделювати взаємодію семіотичних і комунікативних механізмів у процесі міфотворення, визначено наратив, якому властиві соціальна інструментальність та прагматичний потенціал.

4. Запропонована концепція міфу як механізму узгодження соціокультурних опозицій дала можливість розробити модель міфологічного наративу як механізму медіації «гіпо-» і «гіпер-» реальностей у вигляді «семіотичного квадрата», згідно з якою бінарні опозиції семіотизуються всередині самої структури наративу, будучи акантами Суб'єкта й Об'єкта.

У результаті інтерпретації змісту цієї моделі структура міфологічного наративу розглядалася також як «ахронна», парадигмально-семіотична, що, у свою чергу, призвело до можливості трансформувати її в модель «міфологічного конверта», перспективність застосування якої в діячності зумовлено залученням надбудованих структур у цикли відтворення соціокультурного досвіду.

5. Провідним механізмом сучасного міфотворення визначено неоміфологічний наратив, який формується в процесі складної ієрархічної взаємодії (в індивідуальній і колективній свідомості) архетипічних принципів з результатами багатомірної інтерпретації актуальної реальності. У неоміфологізмі ідентифікуються два основні механізми породження міфу: аналогізуючий (метонімічний) і метафоризуючий, які співвідносяться відповідно з різними стратегіями інтерпретації міфа: партипаційною (шлях міфологічних аналогій) і метафоризуючою (шлях міфореставрації).

Аналіз психологічних механізмів міфологічного транспонування виявив тенденції їхньої спрямованості як на адаптацію ключових складових міфологічного мислення до неоміфу (неоміфологічного наративу) через актуалізацію архетипів, так і на універсалізацію нового досвіду, на перспективу, спрямовану на «кінець часів» шляхом породження кенотипів.

6. Практики сучасного міфотворення – як процеси повсякденного смислогенного «обживання» особистістю соціокультурного простору в «добу не видобутого смислу» – циркулюють у соціокультурному просторі, що складається з дискурсів, занурення в які й визначає саму можливість породження і присвоєння міфів. Результати аналізу перебігу цих процесів усередині різних дискурсів свідчать про наявність у них вираженої специфіки, для вивчення якої дискурсивні галузі міфотворення доцільно об'єднати у дві групи: інституціональні й особистісно-орієнтовані дискурси, протиставлення яких носить суто умовний характер.

Застосування наративного підходу до дослідження інституціональних дискурсів міфотворення показало, що ці дискурси мають потужний ресурс «міфологізації» свідомості: активізації її міфологічних складових і на їхній основі «прищеплення» певних соціо-ідеологічних конструктів. Аналіз соціально-психологічних особливостей міфотворення в різних інституціональних дискурсах, таких як сім'я, реклама, професійні товариства (на прикладі психотерапевтичного), політика, освіта, мода, спорт (на прикладі футболу), дозволив виділити як їхні загальні властивості, так і специфічні аспекти деяких з них. Усередині сімейного, психотерапевтичного й

освітнього дискурсів міфотворення, окрім ознак статусної орієнтації, було виокремлено також виражену особистісно-орієнтовану спрямованість.

7. Особистісно-орієнтовані дискурси міфотворення, які розглядалися як естетико-культурологічні дискурси (музика, візуальне мистецтво, література), актуалізуючи міфосвідомість сучасної людини, являють собою контекст продукування особистісних текстів, умову і простір реалізації дискурсивних практик самопроекування.

8. У позначених парадигмальних координатах самопроекування розглядається як сукупність соціально-психологічних практик конструювання і відтворення особистістю власних ідентичностей, що базуються на присвоєнні суб'єктом заданих культурою і суспільством стратегій і норм самоорганізації. У межах нарративного самопроекування проект трактується як сюжет можливої історії, у побудові якого важливу роль відіграють базові сюжети («мандрівні сюжети», «вічні типи», лейтмотиви, «вічні образи» та ін.) світової літератури, що мають міфологічне коріння. «Сюжети переходу» як міфологічні форми втілення особистісного проекту, що актуалізуються як періоди «піків напруги» особистісної активності по присвоєнню нових смислів, створенню оновлених ідентичностей, відіграють важливу роль у процесі формування життєвих стратегій та їхнього втілення в різних формах соціально-психологічних практик.

Перспективи подальшого дослідження міфу і міфотворення *в теоретичній сфері* ми пов'язуємо з проблематизацією міфу як культурної передумови соціально-психологічних практик, з вивченням міфологічних механізмів залучення індивідів до функціонування груп, закономірностей впливу процесів міфотворення на становлення групових норм і нормативної поведінки, міфологічної специфіки сучасних масових соціально-психологічних явищ, а також з аналізом міфологічних детермінант і духовних принципів, що становлять основу для конструювання національного дискурсу; *у прикладній сфері* – з розробкою соціально-психологічних практик і технологій самопроекування особистості в міфологічних координатах, що виступають конститутивними дороговказами смислової орієнтації людини, оволодіння якими може стати важливим життєтворчим ресурсом у процесі становлення зрілої особистості, що підвищує рівень її конкурентоспроможності в сучасному непередбачувано мінливому світі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографія

1.1. Гуцол С. Ю. Мифопорождение как объект психологической рефлексии : монографія / С. Ю. Гуцол. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 339 с.

2. Розділи в колективних монографіях

2.1. Гуцол С. Ю. Фіксація життєвого досвіду у міфологічному дискурсі / С. Ю. Гуцол // Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с. – С. 74–91.

2.2. Гуцол С. Ю. Особливості сприйняття політичних міфо-сюжетів студентською

молоддю / С. Ю. Гуцол // Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с. – С. 217–225.

2.3. Гуцол С. Ю. Проблематизація феномена міфа в практиці преподавання психологічних дисциплін / С. Ю. Гуцол // Теорія і технологія навчання філологічним дисциплінам в університеті і школі : колективна монографія / под ред.: М. І. Лапенко, І. Н. Авдеевой. – Белгород ; Севастополь ; Харків : ООО «Щедра усадьба плюс», 2013. – 440 с. – С. 427–449.

2.4. Гуцол С. Ю. Мифологічний наратив / С. Ю. Гуцол // Проблеми психологічної герменевтики / под ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Изд-во Нац. пед. ун-та ім. Н. П. Драгоманова, 2009. – 382 с. – С. 157–172.

2.5. Гуцол С. Ю. Методика внутрішнього росту «Трансформація особистого міфа» (ТЛМ) / С. Ю. Гуцол // Проблеми психологічної герменевтики / под ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Изд-во Нац. пед. ун-та ім. Н. П. Драгоманова, 2009. – 382 с. – С. 206–216.

2.6. Гуцол С. Ю. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду в юнацькому віці / С. Ю. Гуцол // Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 256 с. – С. 195–220.

3. Розділ у навчальному посібнику

3.1. Психолінгвістичні особливості автонаративу як форми закарбування особистісного міфу // Наративні психотехнології / Н. В. Чепелева, М. Л. Смольсон, О. М. Шиловська, С. Ю. Гуцол ; за заг. ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Главник, 2007. – 144 с. – С. 38–87. – (Сер. «Психологічний інструментарій»).

4. Статті в наукових фахових виданнях

4.1. Гуцол С. Ю. Культуротворчий потенціал міфа в освітньому дискурсі / С. Ю. Гуцол // Горизонти освіти: Психологія. Педагогіка : наук.-метод. журн. – Севастополь : СевМГУ ; Рібест, 2014. – № 3, т. 2 (42) – С. 101–107.

4.2. Гуцол С. Ю. «Сюжет переходу» як мифологічна форма втілення особистого проекту студентської молоді / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 8. – С. 73–82.

4.3. Гуцол С. Ю. Філософські основи психологічних досліджень неомифологізму в культурі постмодерну / С. Ю. Гуцол // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 4 до вип. 31, т. III (11), темат. вип. «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К. : Гнозис, 2014. – С. 282–288.

4.4. Гуцол С. Ю. Психологічні аспекти спорідненості музики і міфу / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2013. – Т. XII: Психологія творчості, вип. 17. – С. 53–61.

4.5. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості міфотворення як складової

- культурогенезу / С. Ю. Гуцол // Горизонти освіти: Психологія. Педагогіка : наук.-метод. журн. – Севастополь : СевМГУ ; Рібест, 2013. – № 3 (39). – С. 194–198.
- 4.6. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості «візуального повороту» в сучасному мистецтві: міфологічний аспект / С. Ю. Гуцол // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей Ін-ту соціальної та політичної психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2012. – Вип. 31(34). – С. 47–55.
- 4.7. Гуцол С. Ю. Проблема артикуляції феномена мифа в контексте психологической герменевтики / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2012. – Т. XII: Психологія творчості, вип. 15, ч. 1. – С. 129–136.
- 4.8. Гуцол С. Ю. Особливості трансформації сприйняття політичних «міфосюжетів» студентською молоддю / С. Ю. Гуцол // Горизонти освіти: Психологія. Педагогіка : наук.-метод. журн. – Севастополь : СевМГУ ; Рібест, 2012. – № 3 (36). – С. 142–146.
- 4.9. Гуцол С. Ю. На войне, как на футболе (к неомифологическому нарративу спорта) / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 7. – С. 111–120.
- 4.10. Гуцол С. Ю. Міфологія психотерапії / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – Т. X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 18. – С. 102–111.
- 4.11. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості неоміфологічного нарративу як чинника політичної культури сучасного суспільства / С. Ю. Гуцол // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей Ін-ту соціальної та політичної психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 25 (28). – С. 12–21.
- 4.12. Гуцол С. Ю. Неомифологические черты «иконического поворота» в искусстве / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2011. – Т. XII: Психологія творчості, вип. 13. – С. 121–127.
- 4.13. Гуцол С. Ю. Неомифологический нарратив как фактор функционирования политической культуры постинформационного общества / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 1 (28). – С. 91–99.
- 4.14. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості феномену футболу як неоміфологічного нарративу / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 2 (29). – С. 89–94.
- 4.15. Гуцол С. Ю. Есеїзм як засіб відродження міфологічної цілісності в сучасній культурі / С. Ю. Гуцол // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей Ін-ту соціальної та політичної психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. 22 (25). – С. 37–45.
- 4.16. Гуцол С. Ю. Мода как неомифологический нарратив / С. Ю. Гуцол // Вісник

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2009. – № 1 (25). – С. 75–80.

4.17. Гуцол С. Ю. Будь в формі: психологічні особливості униформи як неоміфологічного нарративу / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2009. – № 3 (27). – С. 86–92.

4.18. Гуцол С. Ю. Особистісний міф як чинник упорядкування й організації психічної реальності індивіда / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 1 (22). – С. 98–105.

4.19. Гуцол С. Ю. Эссеизм как феномен идентификации мифологической целостности / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 2 (23). – С. 51–56.

4.20. Гуцол С. Ю. Феномен моди в зеркалі семиотичного походження / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 3 (24). – С. 125–130.

4.21. Гуцол С. Ю. Мифологема как структурная составляющая неомифологического нарратива / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. – Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 5. – С. 90–101.

4.22. Гуцол С. Ю. От архетипа к кенотипу: некоторые аспекты концептуального анализа мифологем / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2007. – № 2 (20), ч. 1. – С. 69–75.

4.23. Гуцол С. Ю. Метафора як спосіб символічного вираження внутрішнього досвіду особистості / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2007. – № 3 (21), ч. 2. – С. 109–116.

4.24. Гуцол С. Ю. Міфологічні особливості реклами / С. Ю. Гуцол // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Гнозис, 2006. – Т. VIII, ч. 9. – С. 116–123.

4.25. Гуцол С. Ю. Теоретичні засади дослідження міфологічного нарративу / С. Ю. Гуцол // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Сер. № 12: Психологічні науки : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – № 11 (35). – С. 64–70.

4.26. Гуцол С. Ю. От мифоса к квазимифологическому нарративу / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2006. – № 2 (17). – С. 79–84.

4.27. Гуцол С. Ю. Мифологический нарратив как механизм согласования

опозицій / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К. : Міленіум, 2006. – Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 4. – С. 71–79.

4.28. Гуцол С. Ю. Некоторые особенности рецепции неомифологизма в период постмодерна / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2006. – № 3 (18). – С. 111–117.

4.29. Гуцол С. Ю. Мифологические элементы массового сознания в культуре постмодерна / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. Н. В.Чепелевої. – К. : Міленіум, 2005. – Т. II: Психологічна герменевтика, вип. 3. – С. 80–89.

4.30. Гуцол С. Ю. Метафора як засіб особистісного зростання / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2005. – № 3 (15), ч. 1. – С. 96–100.

5. Статті в зарубіжних періодичних виданнях

5.1. Гуцол С. Ю. Проблемы понимания современных актуализаций мифологического / С. Ю. Гуцол // Новый университет. Сер. «Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук». – 2013. – № 11–12 (32–33). – С. 84–87.

5.2. Gutsol S. Y. Social and psychological aspects of myth-making in culture / S. Y. Gutsol // *European Applied Sciences*. – 2013. – № 11 (1). – P. 95–96.

5.3. Гуцол С. Ю. Место мифа в процессе самопроектирования личности / С. Ю. Гуцол // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. – 2013. – № 1 (7), Issue 14. – P. 241–244.

5.4. Gutsol S. Myth as a factor of self-projection of a personality / S. Gutsol // *Nauka i studia. Pedagogika psychologie a sociologie*. – 2014. – № 2 (112). – P. 108–111.

5.5. Gutsol S. Problematization of myth as a phenomenon of consciousness / S. Gutsol // *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum. Central European Journal for Science and Research. Pedagogika psychologie a sociologie*. – Praha : Publishing house Education and Science. – 2014. – № 6 (8). – P. 69–73.

6. Статті в українських наукометричних періодичних виданнях

6.1. Гуцол С. Ю. Теоретические предпосылки актуализации личностного проекта как сюжета возможной истории / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ВПК «Політехніка», 2014. – № 1 (40). – С. 72–78.

6.2. Гуцол С. Ю. Психологические особенности самопроектирования студенческой молодежи на примере «мифосюжета перехода» / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ВПК «Політехніка», 2014. – № 2 (41). – С. 39–46.

6.3. Гуцол С. Ю. Психологические особенности мифопорождения в ключевых мифопорождающих контекстах социокультурного пространства / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К. : ВПК «Політехніка», 2014. – № 3 (42). – С. 67–71.

6.4. Гуцол С. Ю. Мифологические координаты личностно-ориентированного литературного дискурса [Электронный ресурс] / С. Ю. Гуцол // Молодой ученый. – 2015. – № 2 (17). – С. 376–379. – Режим доступа : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/381.pdf>

Крім того, основні положення дисертації викладено в 14 статтях апробаційного характеру в інших виданнях і матеріалах конференцій та 30 опублікованих тезах конференцій, у тому числі 14 із них опубліковано за кордоном.

АНОТАЦІЇ

Гуцол С. Ю. Психологія міфотворення в сучасній культурі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2015.

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми міфотворення в соціальній психології, що полягає в розробці концепції його розуміння як перманентного багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття, а також у виділенні й аналізі психологічних особливостей функціонування міфів і міфоподібних конструктів у інституціональних та особистісно-орієнтованих дискурсах. Розкрито перспективи застосування психолого-герменевтичного підходу до проблем дослідження міфу і визначено методологічні детермінанти вивчення механізмів міфотворення, зокрема психологічних особливостей нарративізації процесів формування і трансляції міфів у сучасній культурі. Експліковано поняття неоміфологічного нарративу як актуальної стадії міфотворення. Визначено і проаналізовано психологічні механізми міфологічного транспонування в сучасній культурі. Виокремлено загальні та специфічні особливості міфотворення в ключових інституціональних дискурсах. Обґрунтовано потенціал особистісно-орієнтованих, зокрема естетико-культурологічних, дискурсів міфотворення як середовища реалізації дискурсивних практик самопроекування особистості. Розроблено теоретичні положення нарративних практик самопроекування особистості в міфологічних координатах.

Ключові слова: міф, міфологічна свідомість, міфотворення, неоміфологічний нарратив, міфологема, комунікативно-семіотичні механізми міфотворення, інституціональний дискурс міфотворення, особистісно-орієнтований дискурс міфотворення.

Гуцол С. Ю. Психология мифопорождения в современной культуре. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины, Киев, 2015.

В диссертации представлено теоретическое обобщение и новое решение проблемы мифопорождения в социальной психологии, которое заключается в разработке концепции его понимания как перманентного многоуровневого коммуникативно-семіотического процесса воспроизводства мифов субъектами социального бытия, а

также в выделении и анализе психологических особенностей функционирования мифов и мифоподобных конструкторов в институциональных и личностно-ориентированных дискурсах. Раскрыты перспективы применения психолого-герменевтического подхода к проблемам исследования мифа, и определены методологические детерминанты изучения механизмов мифопорождения, в частности, психологических особенностей нарративизации процессов формирования и трансляции мифов в современной культуре. Эксплицировано понятие неомифологического нарратива как актуальной стадии мифопорождения. Определены и проанализированы психологические механизмы мифологического транспонирования в современной культуре. Выделены общие и специфические особенности мифопорождения в ключевых институциональных дискурсах. Обоснован потенциал личностно-ориентированных, в частности, эстетико-культурологических, дискурсов мифопорождения как среды реализации дискурсивных практик самопроектирования личности. Разработаны теоретические положения нарративных практик самопроектирования личности в мифологических координатах.

Ключевые слова: миф, мифологическое сознание, мифопорождение, неомифологический нарратив, мифологема, коммуникативно-семиотические механизмы мифопорождения, институциональный дискурс мифопорождения, личностно-ориентированный дискурс мифопорождения.

Gutsol S. Yu. Psychology of myth-building in contemporary culture. – Manuscript.

Dissertation for the doctor's degree of psychology, speciality 19.00.05 – social psychology; psychology of social work. – G. S. Kostiyk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Kyiv, 2015.

The thesis shows a theoretical generalization and a new solution of myth-building problem in social psychology, which is the developing of concept of its understanding as a permanent multi-level communicative and semiotic process of myths reproduction by subjects of social life, as well as the emphasizing and analyzing of psychological characteristics of functioning of myths and myth-like constructs in institutional and personality-oriented discourses.

Tools of phenomenology and hermeneutics as paradigms of dialogue-cultural and semiotic/semantic approaches, which are oriented towards a process of interpretation of meanings of culture, are applied as general worldview and general methodological framework of the research.

Application of hermeneutical paradigm allowed interpreting mythological mechanisms of construction and transmission of socio-cultural and personal experiences based on communication and semiotization.

The main methodological principle of the study is the phenomenological understanding of myth as an integral component of consciousness, which inputs value-semantic context to reality's perception and building. The foundation of author's concept of myth-building is its understanding as a process of formation, updating, accumulation, ordering, transferring of myths and myth-like constructs by culture and their further interpretations and reinterpretations by a personality, the process which permanently takes place in socio-

cultural space/time and contributes to construction of both socio-cultural and internal realities of a person.

In certain paradigmatic coordinates myth is interpreted as the oldest and most stable form of organization and transmission of socio-cultural experience and as a mechanism of regulation of human behavior, which are relevant to all types of culture.

Direct, «sensual-reflective», contemplative productive way of world discernment is a basis for mythological form of organization of individual and group experience. The author shows that the specifics of myth as a mechanism for regulation of human behavior is its continuous paradigmatic (exemplary) behavior and justification of the meaning of its behavior (actions, deeds), which always exceeds beyond individual and even social experience (the highest comprehension).

The author introduces a concept of myth as a mechanism of harmonization of socio-cultural oppositions, which enables building a model of mythological narrative as a mechanism of mediation of fundamental opposition «hypo-"/«hyper-» realities in the form of «semiotic square» and «mythological envelope.» Psychological features of narrative creation as a major mechanism of myth-building are described.

From historical retrospective point of view, four stages of myth-building process featured by different extent of its content's reflection by myth-building subjects are allocated: mythos, early mythological narrative, late mythological narrative (mythologies), and neo-mythologies. The author developed theoretical and methodological determinants of analysis of neo-mythological narrative as a mechanism of contemporary myth-building. Neo-mythological narrative is understood as a form of objectification of mythological consciousness: multilayer formation consisting of semantic core and dynamic periphery. Psychological mechanisms of mythological transposition are aimed at adaptation of the key components of mythological thinking (through archetypes actualization) to neo-myth (neo-mythological narrative), as well as at universalization of a new experience, and at future, which faces «end of time» (by building kenotypes).

The applied aspects of myth-building in key myth-building contexts of contemporary social and cultural space are analyzed. Analysis of socio-psychological features of myth-building in various institutional discourses, such as family, advertising, professional communities (using a psychotherapeutic one as an example), politics, education, fashion, sports (using football as an example) allowed to identify both their common features as well as specific differences. It is shown that myth-building discourses as practices to construct neo-mythological narratives actualize mythological components of contemporary man's consciousness and are a productive environment for both «mythologizing» of consciousness («inculcation» of certain social and ideological constructs) and production of texts of personality.

The author substantiated the potential of personality-oriented, in particular aesthetic and cultural discourses of myth-building (music, visual art, literature) as an environment for implementation of discursive practices of personality's self-designing. Theoretical standpoints of narrative applications of personality's self-design within mythological coordinates are elaborated. Design of a personality is considered as a possible story plot in the context of narrative self-designing. Interpretation of «plots of transition» as mythological forms of personal design incarnation is introduced.

Key words: myth, mythological consciousness, myth-building, neo-mythological narrative, mythologem, communicative and semiotic mechanisms of myth-building, institutional discourse of myth-building, personality-oriented discourse of myth-building.